

CRNA GORA
ZAŠTITNIK LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

ZLOUPOTREBA DJECE PUTEM INTERNETA

Istraživanje Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Podgorica, mart 2013. godina

SADRŽAJ

I UVOD	5
II CILJEVI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA ZLOUPOTREBA DJECE PUTEM INTERNETA U CRNOJ GORI	7
2.1. UPITNICI	7
2.2. FOKUS GRUPE	8
2.3. INTERVJUI SA NVO	10
2.4. MEDIJI	10
III NORMATIVNI OKVIR ZAŠTITE DJECE OD EKSPLOATACIJE PUTEM INFORMACIONO KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA U CRNOJ GORI I MEĐUNARODNI STANDARDI	11
3.1. MEĐUNARODNO PRAVO	11
3.2. NACIONALNO ZAKONODAVSTVO	17
3.3. PRAVNA ANALIZA.....	18
3.3.1. KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO CRNE GORE U OBLASTI ZAŠTITE DJECE OD EKSPLOATACIJE PUTEM INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA I MEĐUNARODNO PRAVO.....	19
3.3.1.1. MEĐUNARODNI STANDARDI - UPOREDNA ANALIZA.....	20
3.3.1.2. ZAKLJUČAK.....	23
IV ANALIZA UPITNIKA O EKSPLOATACIJI DJECE PUTEM INTERNETA	25
V ANALIZA REZULTATA FOKUS GRUPA NA TEMU ZLOUPOTREBA DJECE PUTEM INTERNETA	29
5.1. STAVOVI DJECE	29
5.2. STAVOVI ODRASLIH	33
5.2.1. STAVOVI RODITELJA.....	33
5.2.2. STAVOVI PROFESIONALACA.....	35
VI MEDIJSKA IZVJEŠTAVANJA O ZLOUPOTREBI DJECE PUTEM INTERNETA.....	37
6.1. PREGLED NOVINSKIH ČLANAKA.....	37
VII DOBRE PRAKSE	39
7.1. KOMPANIJA “TELENOR”	39
7.2. KOMPANIJA “CRNOGORSKI TELEKOM” (T-MOBILE).....	40
7.3. NVO “DJECA PRIJE SVEGA “	41
VIII OCJENA STANJA I PREPORUKE ZAŠTITNIKA.....	43

I UVOD

Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore je, u okviru regionalne mreže Ombudsmana za djecu za jugoistočnu Evropu (CRONSEE), 2010. godine počela sprovođenje regionalnog projekta *Unapređenje položaja djeteta u cilju zaštite od svih vidova eksploatacije*. Tokom 2011. i 2012. godine sprovedene su prva i druga faze projekta koje su se odnosile na dječije prosjačenje i na zaštitu djece od seksualnog iskorišćavanja. Dva sprovedena istraživanja su ukazala da je određen broj djece, žrtvi različitih oblika seksualne eksploatacije, zlostavljanja i uznemiravanja, prvi kontakt sa učiniocem uspostavio putem interneta, odnosno putem savremenih informacionih tehnologija.

Imajući to u vidu Instituciju Zaštitnika je odlučila da aktivno učestvuje i u trećoj fazi projekta i sprovede istraživanje o zloupotrebi djece putem interneta.

Internet je krajem 20. vijeka donio globalnu promjenu u načinu i brzini komunikacije i izvršio uticaj na sva polja našeg životnog okruženja i to u veoma kratkom periodu. Svjedoci smo da je život današnjice, komunikaciju, poslovanje i funkcionisanje društva uopšte nemoguće zamisliti bez naprednih telekomunikacionih i informacionih tehnologija, odnosno bez interneta. Statistike pokazuju da više od 125 miliona ljudi širom svijeta koristi internet. Veliki broj korisnika predstavlja populacija ispod 18 godina starosti- odnosno djeca. Internet je inkorporisan u mnoge obrazovne sisteme, tj. u današnjem svijetu je teško nastaviti školovanje ili pronaći posao bez znanja rada na računaru, a kako se djeca lako prilagođavaju novim tehnologijama, ona predstavljaju i grupu korisnika interneta koja najbrže raste.

Istraživanje koje je sprovedeno u okviru Savjeta Evrope pokazuje da je svako 5 dijete koje koristi internet doživjelo različite vrste zloupotrebe i neprijatnosti koristeći društvene mreže na internetu. Zvanične statistike, takođe, ukazuju da su djeca, uzrasta 10-13 godina, žrtve zloupotrebe interneta , kao i da je svaka četvrta djevojčica i svaki 6 dječak bio na neki način seksualno uznemiravan putem interneta.

Prema dosadašnjim procjenama na internetu postoji nekoliko hiljada organizacija koje se bave nekim od mnogobrojnih načina iskorišćavanja djece. Osim toga, na internetu postoje i anonimni sajtovi iza kojih stoje kriminalističke grupe koje djeluju potpuno legalno, a ustvari se bave prodajom narkotika, oružija, trafikom, dječijom pornografijom i prostitucijom. Ovakve kriminalne organizacije kao ciljnu grupu na internetu imaju upravo maloljetnike, koje "vrbuju" koristeći se najlukavijim metodama sticanja povjerenja u cilju iskorišćavanja i zloupotrebe djeteta radi sticanja profita. Putem interneta djeluju i pojedinci koji imaju direktan pristup žrtvi sa namjerom da ostvare svoj cilj a najčešće je to seksualno zlostavljanje, uznemiravanje i eksploatacija djece.

Zloupotreba Interneta se ne odnosi samo na najčešću asocijaciju – pornografiju, internet je takođe i mediji kojim se plasiraju razne informacije i sadržaji štetni za dijete , pa su djeca izložena prevarama, obmanama, govoru mržnje, raznim oblicima diskriminacije i netolerancije što svakakao ne ide u prilog njihovom pravilnom razvoju niti je u njihovom najboljem interesu da budu izložena neprimjerenim sadržajima.

Kao što je već rečeno, internet je savremeni vid komunikacije koji u mnogome olakšava i ubrzava procese u skoro svim sferama našeg života. Djeca se informatički opismenjavaju veoma rano i internet im omogućava dostupnost svim informacijama, što podstiče brže učenje, laku i besplatnu komunikaciju i povezivanje sa vršnjacima bez obzira gdje se nalazili. Osim toga, internet je svestran izvor zabave, lakog i brzog pregledavanja aktualnih vijesti, dostupne muzike, filmova, drugih zanimljivih

sadržaja i sl. Internet takođe može u velikom procentu doprinjeti poboljšavanju vještine pisanja i podsticati razvoj kreativnosti kod djece.

Budući da je internet, sa svim svojim prednostima i manama, „zaposjeo“ svakodnevicu savremenog čovjeka, u prilično kratkom vremenskom periodu, većina korisnika je ostala nedovoljno edukovana o mogućnostima elektronskih servisa, a naročito o problemima koje ova vrsta globalizacije donosi. Edukacija rada na Internetu se, nažalost, uglavnom svodi na upotrebu ali ne i na rizike, opasnosti i bezbjednost. Upravo ovo istraživanje će pokušati da prikaže poznavanje i prepoznavanje opasnosti i rizika koje savremene informacione tehnologije nose sa sobom kao i načine zaštite djece od zloupotreba.

U nastavku teksta ćemo definisati najkarakterističnije zloupotrebe djece putem savremenih elektronskih komunikacija:

- ***Eksploatacija djece na Internetu:***

Eksploatacija djece na Internetu, odnosno putem informacionih i komunikacionih tehnologija podrazumijeva nasilje, iskorišćavanje, zloupotrebu i/ili zlostavljanje djece od strane odraslih i vrsnjaka. Eksploatacija uključuje pokazivanje nepristojnog sadržaja djeci, regrutovanje djece za ilegalne aktivnosti, grooming, sexting, cyber-bullying (sajber-buling) i druge vrste nasilnog ponašanja koje ugrožava prava djeteta.

- ***Grooming (u prevodu "priprema", „vrbovanje” ili "pridobijanje"):***

Proces u kome se djeca nagovaraju i podstiču da učestvuju u interakcijama seksualnog sadržaja putem SMS-a, telefona i Internet servisa pri čemu su često izloženi neželjenim pornografskim sadržajima. Dijete se priprema primjenom psihološke manipulacije različitim leganim tehnikama ali je cio proces usmjeren na ostvarivanje ilegalnih aktivnosti. Proces pripreme ili vrbovanja je usmjeren na sticanje djetetovog povjerenja kao i povjerenje onih koji su odgovorni za djete i o njemu brinu a sve u cilju regrutovanja djeteta za učešće u seksualnim aktivnostima bilo u vidu oblube djeteta, dječije pornografije, prostitucije ili trafikinga.

- ***Sexting:***

Slanje uznemiravajućeg sadržaja (eksplicitnih tekstova, slika, snimaka) putem informacionih i komunikacionih tehnologija drugoj osobi (najčešće putem SMS-a, MMS-a, elektronske pošte, Facebook-a ili MySpace-a i drugih društvenih mreža i chat-room-ova).

- ***Cyber-bullying (sajber-buling):***

Agresivno i/ili nasiljno ponašanje povodom koga se djeca ili tinejdžeri međusobno maltretiraju putem informacionih i komunikacionih tehnologija.

II CILJEVI I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA ZLOUPOTREBA DJECE PUTEM INTERNETA U CRNOJ GORI

Istraživanje o zloupotrebi djece putem interneta u Crnoj Gori Institucija Zaštitnika je sprovodila, prije svega, u cilju utvrđivanja stepena razumijevanja pojma i načina zloupotreba djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija. Istraživanje je sprovedeno u cilju provjere trenutnog stanja fenomena zloupotreba djece putem interneta na teritoriji Crne Gore, kroz prikupljanje stavova djece, roditelja i profesionalaca o samom fenomenu, rizicima kao i praksama sprečavanja eksploatacije djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija. Ovim Istraživanjem Institucija Zaštitnika je, takođe, izvršila analizu usklađenosti nacionalnog zakonodavstva sa međunarodnim propisima i preporučenim standardima u ovoj oblasti. Istraživanjem su sagledane dosadašnje dobre prakse i poslovne politike kako kompanija privatnog sektora, tako i postupanja nevladinog sektora u oblasti prevencije i zaštite djece od različitih zloupotreba i eksploatacija putem interneta.

Informacije o zloupotrebi djece putem interneta u Crnoj Gori su prikupljene putem upitnika koji su upućeni svim institucijama i pojedincima koji imaju ulogu u sprečavanju i prevenciji zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija, uključujući i djecu, medije, profesionalce u obrazovnom i socijalnom sistemu, policiju, pravosuđe, savjete roditelja, predstavnike NVO-a, predstavnike internet i telefonskih kompanija.

Imajući u vidu važnu ulogu i uticaj medija kako na djecu, njihove roditelje i širu javnost uopšte, za potrebe ovog istraživanja, Zaštitnik je odlučio da prikupi podatke o izvještavanju dnevnih-štampanih i elektronskih medija o zloupotrebi interneta, sigurnim načinima korištenja interneta od strane djece kao i izvještavanja o internetu uopšte, za period od 15.11.2012.godine do 15.12.2012.godine, kako bi na osnovu dobijenih podataka sačinio analizu o učestalosti i načinu izvještavanja medija o internetu.

2.1. UPITNICI

Upitnicu su sačinjeni tipski - za sve relevantne državne aktere koji se u okviru svojih djelatnosti i nadležnosti bave zaštitom djece i njihovih interesa. Za potrebe istraživanja upitnici su poslani svim osnovnim državnim tužilaštvima (13), Vrhovnom tužilaštvu Crne Gore, Vrhovnom sudu Crne Gore, Agenciji za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, Ministarstvu prosvjete, Ministarstvu za informaciono društvo i telekomunikacije i Ministarstvu unutrašnjih poslova. Odgovore na poslate upitnike su dostavili svi adresirani organi.

Upitnici sačinjeni za prikupljanje podataka i stavova od strane državnih organa su sadržali pitanja o broju prijavljenih, odbačenih i procesuiranih slučajeva zloupotrebe djece putem interneta (sexting, grooming, cyber bulling) u 2011. i 2012. godini. Ovim upitnicima su, prije svega, prikupljeni podaci, kojima raspolažu nadležni organi, za potrebe analize prijavljenih slučajeva u vezi sa eksploatacijom i zloupotrebom djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija. Prikupljeni podaci i njihova usklađenost između različitih organa će predstavljati dobar indikator u analizi kvaliteta saradnje i koordinacije nadležnih organa u procesu zaštite djece od zloupotreba putem interneta.

Informacije o problemu zloupotrebe djece putem interneta nisu potraživane putem upitnika od predstavnika centara za socijalni rad, područnih jedinica Uprave policije, osnovnih sudova i obrazovnih ustanova. Zaštitnik se opredijelio da, s obzirom na delikatnost i nedovoljnu istraženost problema, informacije od ovih aktera prikupi putem sprovođenja fokus grupa i neposrednih razgovora. Međutim, Ministarstvo rada i socijalnog staranja je osim svojih podataka, prikupilo i dostavilo podatke svih centara za socijalni rad na teritoriji Crne Gore. Takođe i Ministarstvo unutrašnjih poslova dostavilo je podatke svih područnih jedinica Uprave policije.

Za potrebe prikupljanja podataka o politikama zaštite i praksama postupanja različitih aktera, informacije su putem upitnika potražene od predstavnika internet i telefonskih kompanija. Na ovaj način Institucija Zaštitnika je prikupljala podatke u cilju analize mehanizama zaštite djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija iz perspektive pružatelja usluga.

Upitnici su sadržali pitanja koja se odnose na definiciju same eksploatacije i zloupotrebu djece putem interneta, ulozi internet i telefonskih kompanija u prevenciji zloupotrebe interneta i ulozi samih kompanija u procesu prevencije i zaštite djece od zloupotreba i eksploatacije. Osim toga, upitnici su sadržali i set pitanja koji se odnosio na politike, prakse i kodekse ponašanja zaposlenih u kompaniji, dosadašnje aktivnosti kompanija u zaštiti djece i prevenciji od zloupotrebe putem interneta ili mobilnih telefona kao i ostvarenu saradnju kompanija sa vladinim, nevladinim ili međunarodnim organizacijama na ovom polju.

Upitnici su poslani mobilnim operaterima i kompanijama, i to : “Telenor”, “Telekom”, “M-tel” i internet i kablovskim provajderima “BBM” i “M-kabl”.

Institucija Zaštitnika je odgovore dobila od svih kompanija osim od mobilne kompanije “M-tel”. Kablovski operateri su Zaštitnika obavijestili da s obzirom na politike njihovih kuća i vrste usluge koju pružaju korisnicima oni nisu dužni da kontrolišu sadržaje koji primaoci usluga koriste, te samim tim nemaju ni politike zaštite koje su usmjerene na zaštitu maloljetnika.

2.2. FOKUS GRUPE

Institucija Zaštitnika se odlučila da istraživanje o zloupotrebi djece putem interneta sprovede pretežno koristeći kvalitativne metode, s obzirom da je ova metoda u polju dečijih prava veoma korisna za razumijevanje načina na koji pojedinci i grupe shvataju svijet i fenomene oko njih. Stoga je veći dio podataka prikupljen putem organizovanih fokus grupa tj. grupnih intervjua.

Razgovori sa različitim grupama su organizovani i sprovedeni prema unaprijed pripremljenih smjernica i pravila vođenja fokus grupe u zavisnosti od grupe sa kojom se grupni intervju sprovodi. Voditelji fokus grupa su posebno obučena i senzibilisana lica koja sveobuhvatan pristup u radu sa grupom fokusiraju na naraciju koja uključuje utiske, znanje, mišljenja i namjere u cilju prikupljanja što šireg materijala koji će u kombinaciji sa kvantitativnim podacima dobijenim putem upitnika dati cjelovitu sliku problema.

Fokus grupe su organizovane sa djecom uzrasta od 10 do 13 godina (5 fokus grupa, ukupno 50 djece), sa djecom uzrasta od 14 do 18 godina (5 fokus grupa, ukupno 50 djece), sa roditeljima djece (5 fokus grupa, ukupno 50 roditelja) i sa profesionalcima tj predstavnicima centara za socijalni rad. Uprave policije, osnovnih sudova i obrazovnih ustanova (4 fokus grupe, ukupno 32 profesionalca).

Fokus grupe sa djecom osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta obavila su stručna i senzibilisana lica koja dobro poznaju ovu problematiku i koja imaju iskustva u radioničarskom radu sa djecom. Fokus grupe su organizovane različitim gradovima Crne Gore kako bi se postigla teritorijalna zastupljenost svih regija (sjever, jug i centralna regija). Grupni razgovori sa roditeljima djece su organizovani sa članovima savjeta roditelja i na taj način je omogućeno da roditelji djece –različitog uzrasta, učestvuju i svoja iskustva i stavove iznesu za potrebe istraživanja.

Pitanja i smjernice vođenja razgovora sa djecom su koncipirani tako da se od djece prikupe sledeće informacije, mišljenja i stavovi: koliko vremena provode na internetu, koje sadržaje koriste, kolika je njihova svijest o eksploataciji i zloupotrebi putem interneta, da li prepoznaju određene radnje i ponašanja kao zloupotrebu ili eksploataciju, kakva su njihova iskustva, koliko o ovom problemu razgovaraju sa roditeljima/starateljima i dr.

Prilikom sprovođenja fokus grupa , način vođenja razgovora je prilagođen svakoj grupi posebno u odnosu na starosnu dob i vrstu grupe.

Pitanja i smjernice vođenja razgovora sa roditeljima djece su prilagođena , prije svega, roditeljskoj ulozi, te se od roditelja pokušalo saznati sledeće: koliko njihova djeca vremena provode za kompjuterom, koliko su roditelji informisani o sadržajima koja djeca koriste na internetu, koliko razgovaraju sa svojom djecom o načinu korištenja interneta, koliko on line svijet smatraju opasnim (da li je opasniji stvarni svijet ili virtualni), kolika je svijest roditelja o eksploataciji i zloupotrebi djece putem interneta, u kojoj mjeri znaju iskustva svoje djece, na koji način štite djecu od zloupotrebe putem interneta i sl.

Fokus grupe sa profesionalcima su održane u cilju provjere znanja i prepoznavanja fenomena zloupotrebe djece putem interneta od strane profesionalaca koji su direktno zaduženi i nadležni da brinu o sigurnosti i zaštiti djece. Pitanja koja su postavljena profesionalcima u toku grupnih intervjuua su se odnosila na sledeće: prepoznavanje pojma i oblika eksploatacije djece putem interneta, uloga profesionalaca u prevenciji i sprečavanju eksploatacije djece na internetu, iskustva u direktnom ili indirektnom postupanju u konkretnim slučajevima eksploatacije djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija, saradnja među organima i dr.

Fokus grupe u Baru su održane sa djecom Osnovne škole “Blažo Jokov Orlandić”, Srednje Ekonomske škole u Baru, Gimnazije i djecom članovima Lokalnog parlamenta.

Fokus grupe sa roditeljima djece u Baru su održane sa članovima savjeta roditelja Predškolske ustanove “Vukosava Ivanović Mašanović” i članovima savjeta roditelja Osnovne škole “Blažo Jokov Orlandić”.

Fokus grupe u Podgorici su održane sa djecom Osnovne škole “Dragiša Ivanović”, Osnovne škole” Vladimir Nazor”, Srednjom Medicinskom školom i djecom članovima Lokalnog parlamenta.

Fokus grupe sa roditeljima djece u Podgorici su održane sa članovima savjeta roditelja Osnovne Škole “Dragiša Ivanović” i članovima udruženja roditelja “Roditelji”.

Fokus grupe u Bijelom Polju su održane sa djecom Osnovne škole „Marko Miljanov“ i djecom članovima Lokalnog parlamenta.

Fokus grupe sa roditeljima djece u Bijelom Polju su održane sa članovima savjeta roditelja Osnovne škole “Marko Miljanov”.

Fokus grupe sa profesionalcima održane su u Podgorici, Bijelom Polju, Kotoru i Nikšiću. Učesnici ovih grupnih intervjuva su bili predstavnici centara za socijalni rad, Uprave policije, osnovnih sudova i obrazovnih ustanova. Može se konstatovati da je odziv profesionalaca bio veoma dobar i da su svi učesnici aktivno doprinosili toku razgovora iznoseći svoje stavove, mišljenja kao i iskustva u radu.

2.3. INTERVJUI SA NVO

Utvrđenom metodologijom za sprovođenje ovog istraživanja planirani su intervjui sa nevladinim i međunarodnim organizacijama koje se u svom radu, između ostalog, bave temom zaštite djece na internetu i zaštite djece uopšte. Nevladine i međunarodne organizacije koje se bave borbom protiv eksploatacije i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija imaju posebno razvijene kapacitete na terenu u okviru prevencije, i zbog toga često dopunjavaju nedostatke u sistemu i ograničene kapacitete institucija uprkos izazovima u održivosti i finansiranju njihovih aktivnosti.

Institucija zaštitnika je u cilju prikupljanja podataka od nevladinog sektora, kontaktirala NVO: „Forum MNE“, „Djeca prije svega“ i „Roditelji“. Tražene odgovore i svestranu podršku u sprovođenju Istraživanja o zloupotrebi djece putem interneta Institucija Zaštitnika je dobila od NVO „Djeca prije svega“ i NVO „Roditelji“ koje su u svom radu imale aktivnosti koje se odnose na sigurne načine korištenja interneta i zaštitu djece od zloupotreba putem interneta. Unaprijed pripremljenim pitanjima i smjernicama za vođenje razgovora sa predstavnicima nevladinog sektora, pokušalo se utvrditi sledeće: koliki su kapaciteti i potrebe aktera iz civilnog i međunarodnog sektora koji su uključeni u borbi protiv eksploatacije djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija, kakve su aktivnosti nevladinog sektora u cilju prevencije i zaštite djece od zloupotreba putem interneta, u kom pravcu su usmjerene aktivnosti i politike djelovanja nevladinih organizacija kada je u pitanju prevencija i zaštita djece od zloupotreba putem interneta, kakva je dosadašnja saradnja nevladinog sektora sa vladinim i međunarodnim organizacijama po pitanju prevencije i zaštite djece od zloupotreba putem interneta i dr.

2.4. MEDIJI

Analiza izvještavanja medija o načinima korišćenja interneta, načinima zloupotrebe djece putem interneta i internetu uopšte sprovedena je za period 15.11.2012. do 15.12.2012.

Analizom su obuhvaćeni svi pisani i elektronski mediji na teritoriji Crne Gore (dnevne novine (5): „Vijesti“, „Dan“, „Pobjeda“, „Dnevne novine“, „Blic Montenegro“ i svi elektronski internet portalii)

Prema dobijenim rezultatima press clipping analize u izvještajnom periodu (1 mjesec) zabilježena su 4 teksta objavljena na elektronskim-internet portalima koja se odnose na zloupotrebu djece na internet, dok je 12 tekstova objavljeno u dnevnoj štampi. Tekstovi se odnose na društvene mreže, zloupotrebu interneta, pedofiliju, zaštitu djece na internetu i sl.

III NORMATIVNI OKVIR ZAŠTITE DJECE OD EKSPLOATACIJE PUTEM INFORMACIONO KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA U CRNOJ GORI I MEĐUNARODNI STANDARDI

3.1. MEĐUNARODNO PRAVO

UN KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA

Član 1.

U ovoj Konvenciji dijete znači svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, osim ako se po zakonu koji se primjenjuje na dijete punoljetnost ne stječe ranije.

Član 3.

1. U svim akcijama u vezi s djecom, bez obzira da li ih poduzimaju javne ili privatne društvene dobrotvorne institucije, sudovi, upravne vlasti ili zakonska tijela, najbolji interesi djeteta biće od prvenstvenog značaja.

2. Države-potpisnice uzimaju na sebe da osiguraju djetetu zaštitu i brigu koja je potrebna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i dužnosti njegovih roditelja, zakonskih staratelja ili drugih pojedinaca zakonski odgovornih za njega, i da bi se ovo postiglo, preduzeće sve zakonske i upravne mjere.

3. Države-potpisnice će osigurati da se institucije, službe i ustanove odgovorne za brigu o djeci i njihovu zaštitu pridržavaju standarda uspostavljenih od odgovarajućih vlasti, naročito u pogledu sigurnosti, zdravlja, u broju i prikladnosti njihovog osoblja kao i odgovarajućeg nadzora nad njima.

Član 13.

1. Dijete će imati slobodu izražavanja, i to pravo uključuje slobodu da traži, prima i daje informacije i ideje svih vrsta, bez obzira na granice, bilo usmeno ili pismeno, u štampi, u obliku umjetnosti ili preko bilo kojeg drugog medija po dječijem izboru.

2. Izražavanje ovog prava može biti podložno izvjesnim ograničenjima, ali ona moraju biti samo ona predviđena zakonom i neophodna:

- a) Za poštovanje prava ili ugleda drugih, ili
- b) Za zaštitu nacionalne sigurnosti ili javnog reda (ordre public), ili javnog zdravlja ili morala.

Član 17.

Države-potpisnice priznaju značajnu funkciju masovnih medija i jamčiće djetetu pristup informacijama i materijalima iz različitih domaćih i međunarodnih izvora, naročito onih koji imaju za cilj unapređenje djetetove društvene, duhovne i moralne dobrobiti i fizičkog i mentalnog zdravlja.

U tom cilju države-potpisnice će:

- a) Podržavati masovne medije u širenju informacija i materijala koji donose djetetu društvenu i kulturnu korist i u duhu člana 29.

- b) Podržavati međunarodnu saradnju u proizvodnji, razmjeni i širenju takvih informacija i materijala iz različitih kulturnih, nacionalnih i međunarodnih izvora;
- c) Podržavati proizvodnju i distribuciju dječijih knjiga;
- d) Podržavati masovne medije da posvete posebnu pažnju lingvističkim potrebama djeteta koje pripada manjinskoj grupi ili koje je autohtono;
- e) Podržavati razvitak odgovarajućih smjernica za zaštitu djeteta od informacija ili materijala koji štetno djeluju na njegovu dobrobit, imajući na umu odredbe članova 13. i 18.

Član 19.

1. Države-potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog, ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu.
2. Takve zaštitne mjere treba da u odgovarajućoj mjeri uključuju i djelotvorne postupke na uspostavljanju društvenih programa da bi se pružila potrebna podrška djetetu i onima koji se brinu o djetetu, kao i drugih oblika sprečavanja i identifikacije, prijavljivanja, preporučivanja, istraživanja, liječenja i praćenja slučajeva zlostavljanja djece opisanih ranije i, kada je to potrebno, sudsko uključivanje.

Član 34.

Države-potpisnice se obavezuju da će zaštititi dijete od svih oblika seksualne eksploatacije i seksualne zloupotrebe. U tu svrhu države-potpisnice će naročito poduzeti sve odgovarajuće mjere da se spriječi:

- a) Poticanje ili tjeranje djeteta da se upusti u bilo kakvu nezakonitu seksualnu aktivnost;
- b) Korištenje djeteta u cilju eksploatacije za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje;
- c) Korištenje djeteta u cilju eksploatacije u pornografskim predstavama ili materijalima.

FAKULTATIVNI PROTOKOL UZ KONVENCIJU O PRAVIMA DJETETA O PRODAJI DJECE, DJEČIJOJ PROSTITUCIJI I PORNOGRAFIJI

Član 3.

1. Svaka država ugovornica će obezbijediti, kao minimum, da sledeće radnje i djelatnosti budu u punoj mjeri obuhvaćeni njenim krivičnim ili kaznenim zakonom, bez obzira da li su takva djela izvršena u zemlji ili transnacionalno, odnosno na individualnoj ili organizovanoj osnovi:

- a) U kontekstu prodaje djece kao što je definisano u članu 2:
 - I. Nuđenje, isporuka ili prihvatanje, bilo kojim sredstvima, nekog djeteta u svrhu:
 - a) seksualnog iskorišćavanja djeteta;
 - b) prebacivanja organa djeteta radi ostvarivanja profita;
 - c) korišćenje djeteta za prinudni rad;
 - II. Neodgovarajuće navođenje, od strane posrednika na pristanak da se usvoji neko dete kršenjem važećih međunarodno-pravnih instrumenata o usvajanju;
- b) Nuđenje, dobijanje, nabavljanje ili obezbjeđivanje djeteta za potrebe dječije prostitucije kao što je definisano u članu 2;
- c) Proizvodnja, distribucija, širenje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaja ili posredovanje, u gornje svrhe, dječje pornografije kao što je definisana u članu 2.

2. Zavisno od odredaba nacionalnog zakona države ugovornice, isto će važiti i za pokušaj da se izvrši bilo koje od navedenih djela, kao i za saučestvovanje ili učešće u bilo kom od navedenih djela.
3. Svaka država ugovornica će na takva djela primjenjivati odgovarajuće kazne koje uzimaju u obzir njihovu tešku prirodu.
4. Zavisno od odredaba svog nacionalnog zakona, svaka država ugovornica preduzeće mjere, tamo gde je to odgovarajuće, da utvrdi odgovornost pravnih lica za djela utvrđena u stavu 1. ovog člana. Zavisno od pravnih principa države ugovornice, takva odgovornost pravnih lica može biti krivična, građanska ili upravna.
5. Države ugovornice preduzeće sve odgovarajuće pravne i upravne mjere kako bi obezbijedile da sva lica uključena u usvajanje djeteta postupe u skladu sa važećim međunarodnim pravnim dokumentima.

KONVENCIJA SAVJETA EVROPE O SAJBER- KRIMINALU

Član 1.

U smislu ove Konvencije, izraz:

- a) "kompjuterski sistem" označava svaki uređaj ili skup uređaja međusobno povezanih, koji osigurava ili čiji jedan ili više elemenata osiguravaju, prilikom izvršenja nekog programa, automatiziranu obradu podataka;
- b) "kompjuterski podaci" označavaju svako predstavljanje činjenica, informacija, i koncepata u formi prilagođenoj za kompjutersku obradu, ubrajajući tu i program koji je takve prirode da kompjuterski sistem vrši svoju funkciju;
- c) "davalac usluge" označava:
 - I. svaki javni ili privatni organ koji nudi korisnicima svojih usluga mogućnost komunikacije putem kompjuterskog sistema;
 - II. svaki drugi organ koji obrađuje ili pohranjuje kompjuterske podatke za tu uslugu komunikacije ili za svoje korisnike;
- d) "promet podataka" označava sve kompjuterske podatke povezane sa komunikacijom i koji dolaze iz jednog kompjuterskog sistema i koje taj kompjuterski sistem proizvodi u svojstvu elementa u lancu komunikacije, označavajući porijeklo, određište, putanju, vrijeme, datum, veličinu i trajanje komunikacije ili vrstu usluge.

Član 9.

Prekršaji koji se odnose na dječiju pornografiju

1. Svaka strana usvaja zakonodavne i druge mjere koje se ukažu potrebnim da bi se utemeljili kao krivično djelo, shodno internom pravu, sledeći postupci kada su oni počinjeni namjerno i bespravno:
 - a) proizvodnja dječije pornografije u cilju njene difuzije putem kompjuterskog sistema;
 - b) nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječije pornografije putem kompjuterskog sistema;
 - c) distribuiranje ili prijenos dječije pornografije putem kompjuterskog sistema;
 - d) djelo pribavljanja za sebe ili za drugoga dječije pornografije putem kompjuterskog sistema;
 - e) posjedovanje dječije pornografije u kompjuterskom sistemu ili putem čuvanja kompjuterskih podataka.
2. U smislu gornjeg paragrafa 1, "dječija pornografija" podrazumijeva svaki pornografski materijal koji vizuelno prikazuje:
 - a) maloljetnika prilikom eksplicitnog seksualnog odnosa;
 - b) osobu koja se pojavljuje kao maloljetnik i koja se upušta u eksplicitni seksualni odnos;
 - c) realistične slike koje prikazuju maloljetnika prilikom eksplicitnog seksualnog odnosa.

3. U smislu gornjeg paragrafa 2, termin "maloljetnik" označava svaku osobu mlađu od 18 godina. Jedna strana može ipak postaviti manji limit starosne dobi, koji mora biti minimum 16 godina.
4. Jedna strana može sebi ostaviti za pravo da ne primjenjuje, u cjelini ili djelimično, paragrafe 1(d) i 1(e) i 2(b) i 2(c).

KONVENCIJA SAVJETA EVROPE O ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA I SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Član 1. Svrha

1. Svrha konvencije je:
 - a) sprečavanje i borba protiv seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece;
 - b) zaštita prava djece žrtava seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja;
 - c) unapređenje nacionalne i međunarodne saradnje u borbi protiv seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece;
2. Da bi se obezbijedilo da ugovorne strane uspješno primjenjuju njene odredbe, ovom konvencijom uspostavljaju se posebni mehanizmi praćenja.

Član 9.

Učešće djece, privatnog sektora, medija i građanskog društva društva društva

1. Svaka ugovorna strana podstiče učešće djece, u skladu sa njihovim razvojnim sposobnostima, u razvoju i sprovođenju nacionalnih politika, programa i drugih inicijativa u vezi sa borbom protiv seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece.
2. Svaka ugovorna strana podstiče privatni sektor, naročito sektor informacionokomunikacionih tehnologija, sektor turizma i putovanja i sektore bankarstva i finansija, kao i građansko društvo, na učešće u izradi i sprovođenju politika sprečavanja seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece i primjenu domaćih normi kroz samoregulativu ili koregulativu.
3. Svaka ugovorna strana podstiče medije na pružanje odgovarajućih informacija o svim aspektima seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja djece, poštujući nezavisnost medija i slobodu štampe.
4. Svaka ugovorna strana podstiče finansiranje, kao i, gdje je u skladu sa zakonom, kroz stvaranje fondova, izradu projekata i programa građanskog društva sa ciljem prevencije i zaštite djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.

Član 19.

Krivična djela koja se odnose na dječju prostituciju

1. Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere kojima se obezbjeđuje da se navedeno umišljajno ponašanje smatra krivičnim djelom:
 - a) uključivanje djeteta u prostituciju ili navođenje djeteta na učestvovanje u prostituciji;
 - b) primoravanje djeteta na prostituciju ili sticanje koristi od toga ili iskorišćavanje djeteta u takve svrhe na drugi način;
 - c) korišćenje usluga dječje prostitucije.
2. Za potrebe ovog člana, izraz dječja prostitucija znači korišćenje djece za seksualne aktivnosti pri čemu se novac ili neki drugi vid nadoknade ili nagrade daje ili obećava na ime plaćanja, bez obzira da li se novac, obećanje ili nagrada daju djetetu ili trećem licu.

Član 20.

Krivična djela koja se odnose na dječju pornografiju

1. Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere kojima se obezbjeđuje da se sljedeće umišljajno ponašanje, kada se bespravno učini, smatra krivičnim djelom:
 - a) proizvodnja dječje pornografije;
 - b) nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječje pornografije;
 - c) distribucija ili prenos dječje pornografije;
 - d) nabavljanje dječje pornografije za sebe ili drugo lice;
 - e) posjedovanje dječje pornografije;
 - f) svjesno ostvarivanje pristupa dječjoj pornografiji upotrebom informacionokomunikacionih tehnologija.
2. Za potrebe ovog člana, izraz dječja pornografija znači svaki materijal koji vizuelno prikazuje dijete koje ispoljava stvarno ili simulirano eksplicitno seksualno ponašanje ili svaki prikaz djetetovih polnih organa za primarno seksualne svrhe. 29
3. Svaka ugovorna strana može da zadrži pravo da ne primjenjuje, u cjelosti ili djelimično, stav 1 tač. a i e ovog člana, koji se tiče proizvodnje i posjedovanja pornografskog materijala:
 - koji se isključivo sastoji od simuliranog prikaza ili realističnih slika nepostojećeg djeteta;
 - na kojem su djeca u starosnom dobu predviđenom u članu 18 stav 2, pri čemu su te slike oni sami izradili i posjeduju ih uz njihov pristanak i isključivo za njihovu sopstvenu privatnu upotrebu.
4. Svaka ugovorna strana zadržava pravo da ne primjenjuje, u cjelosti ili djelimično, stav 1 tačka f.

Član 21.

Krivična djela koja se odnose na učešće djeteta u pornografskim nastupima

1. Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere kojima se obezbjeđuje da se sljedeće umišljajno ponašanje smatra krivičnim djelom:
 - a) uključivanje djeteta da učestvuje u pornografskim nastupima ili navođenje djeteta na učešće u takvim nastupima;
 - b) primoravanje djeteta da učestvuje u pornografskim nastupima ili sticanje koristi od takvih nastupa ili iskorišćavanje djeteta na bilo koji drugi način u takve svrhe;
 - c) svjesno prisustvovanje pornografskim nastupima u kojima učestvuju djeca.
2. Svaka ugovorna strana zadržava pravo da ne primjenjuje, u cjelosti ili djelimično, stav 1 tačku c ovog člana na slučajeve u kojima su djeca uključena ili prisiljena u skladu sa stavom 1 tač. a i b.

Član 22.

Kvarenje djece

Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere da se krivičnim djelom smatra smišljeno ponašanje koje uzrokuje da dijete koje, prema relevantnim odredbama domaćeg zakona, nije još doseglo starosno doba utvrđeno u članu 18 stav 2, prisustvuje seksualnom zlostavljanju ili seksualnim aktivnostima, čak iako u njima ne učestvuje.

Član 23.

Vrbovanje djeteta za seksualne svrhe

Svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere da se za krivično djelo smatra namjerno predlaganje punoljetnog lica putem informacionokomunikacionih tehnologija da se sastane sa djetetom koje nije doseglo starosno doba utvrđeno u članu 18 stav 2, a za namjene izvršavanja nekog

od krivičnih djela predviđenih članom 18 stav 1 podstav a ili članom 20 stav 1 podstav a, protiv djeteta, kada nakon tog prijedloga uslijede materijalne radnje koje vode do takvog sastanka.

Član 24.

Pomaganje ili podsticanje i pokušaj

1. Svaka ugovorna strana preuzima potrebne zakonodavne ili druge mjere da se za krivično djelo smatra namjerno pomaganje ili podsticanje činjenja bilo kojeg krivičnog djela utvrđenog ovom konvencijom.

2. Svaka ugovorna strana preuzima potrebne zakonodavne ili druge mjere da se za krivično djelo smatra namjerno pomaganje ili podsticanje na činjenje krivičnog djela utvrđenog ovom konvencijom. 30

3. Svaka ugovorna strana može da zadrži pravo da ne primjenjuje, u cjelosti ili djelimično, stav 2 ovog člana u odnosu na krivična djela ustanovljena u skladu sa članom 20 stav 1 tač. b, d, e i f, članom 21 stav 1 tačka c, čl. 22 i 23.

Rezolucija 1307(2002) Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o seksualnom iskorištavanju djece¹

Poziva zemlje članice da se posebno, preko odgovarajućih organa, pozabave problemom seksualnog zlostavljanja djece od strane lica od posebnog povjerenja, kao što su: roditelji, staratelji, nastavnici, policija ili sveštenstvo.

Rezolucija 1099(1996) Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope o seksualnom iskorištavanju djece² obraća se državama članicama u vezi sa borbom protiv dječije pornografije u bilo kom obliku (**publikacija, video sadržaja, interneta**). Države članice Savjeta Evrope pozvane su da udruže svoje napore i svoje resurse u borbi protiv dječije prostitucije, trgovine i pornografije, u cilju da se zaustavi seksualna eksploatacija djece.

Skupština poziva i na to da se uvedu sledeća nova krivična dela:

- posjedovanje pornografskog materijala, kao što su video zapisi, dokumenti ili fotografije koje uključuju djecu,
- proizvodnja, transport i distribucija pornografskog materijala kojim se pokazuju maloljetnici,
- snimanje i emitovanje pornografskih slika maloljetnika.

Neophodno je da se donesu zakoni koji obezbjeđuju da svi seksualni prekršaji koji uključuju djecu budu klasifikovani kao ozbiljni prestupi jer takva djela ne mogu biti uključena u kategoriju manje ozbiljnih krivičnih djela, kao i da se u državno zakonodavstvo uvede princip da maloljetnik mlađi od 15 godina ne može da da svoju saglasnost na seksualne odnose sa jednom odraslom osobom. Skupština traži od država članica da preduzmu konkretne mjere kako bi se stavila tačka na seksualno motivisani turizam.

¹ Parlamentarna skupština Savjeta Evrope, 2002.godine.

² Parlamentarna skupština Savjeta Evrope, 1996.godine.

3.2. NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

USTAV CRNE GORE³

utvrđuje:

član 9

Potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstva.

Član 74

Dijete uživa prava i slobode primjerno njegovom uzrastu i zrelosti. Djetetu se jemči posebna zaštita od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebe.

KRIVIČNI ZAKONIK⁴

propisuje:

Član 211.

Prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječje pornografije

- 1) Ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim tekstove, slike, audiovizuelne ili druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest mjeseci.
- 2) Ko iskoristi maloljetnika za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
- 3) Ko nabavlja, prodaje, prikazuje, prisustvuje prikazivanju, javno izlaže ili elektronski ili na drugi način čini dostupnim slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine nastale izvršenjem djela iz stava 2 ovog člana, ili ko takve predmete posjeduje, kazniće se zatvorom do dvije godine.
- 4) Ako je djelo iz st. 2 i 3 ovog člana izvršeno prema djetetu, učinilac će se kazniti za djelo iz stava 2 ovog člana zatvorom od jedne do osam godina, a za djelo iz stava 3 ovog člana zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
- 5) Ako je djelo iz stava 2 ovog člana izvršeno upotrebom sile ili prijetnje, učinilac će se kazniti zatvorom od dvije do deset godina.
- 6) Briše se.
- 7) Predmeti iz st. 1 do 3 ovog člana oduzeće se i uništiti.

Član 211a.

Navođenje maloljetnog lica da prisustvuje vršenju krivičnih djela protiv polne slobode

- 1) Ko navede dijete da prisustvuje silovanju, obljubi ili sa njom izjednačenim činom ili drugoj nedozvoljenoj polnoj radnji, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.

³ "Službeni list CG 1/7

⁴ Zakonik je objavljen u "Službenom listu RCG", br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i "Službenom listu CG", br. 40/2008 i 25/2010.; "Službenom listu CG", br. 32/2011 od 1.7.2011. godine

- 2) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetniku upotrebom sile ili prijetnje, učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
- 3) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno upotrebom sile ili prijetnje, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina

Član 174.

Neovlašćeno fotografisanje

- 1) Ko neovlašćeno načini fotografski, filmski, video ili drugi snimak nekog lica i time osjetno zadre u njegov lični život ili ko takav snimak preda ili pokazuje trećem licu ili mu na drugi način omogući da se sa njim upozna, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.
- 2) Ako djelo iz stav 1 ovog člana učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom do tri godine.

Član 444.

Trgovina ljudima

- 1) Ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.
- 2) Smatra se da je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu i kada učinilac nije upotrijebio silu, prijetnju ili neki drugi od navedenih načina izvršenja.
- 3) Ako je djelo iz stava 1 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.
- 4) Ako je usljed djela iz st. 1 do 3 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda nekog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do dvanaest godina.
- 5) Ako je usljed djela iz st. 1 i 3 ovog člana nastupila smrt jednog ili više lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.
- 6) Ko se bavi vršenjem krivičnog djela iz st. 1 do 3 ovog člana ili je djelo izvršeno na organizovan način od strane više lica, kazniće se zatvorom najmanje deset godina.
- 7) Ko koristi usluge lica za koje zna da je prema njemu učinjeno djelo iz stava 1 ovog člana, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
- 8) Ako je djelo iz stava 7 ovog člana učinjeno prema maloljetnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.

3.3. PРАВNA ANALIZA

Bitan element zaštite djece od eksploatacije putem informaciono-komunikacionih tehnologija predstavlja efikasan međunarodni u nacionalni pravni okvir. Stoga je za potrebe ovog istraživanja izvršena pravna analiza relevantnih odredbi domaćeg zakonodavstva i njihova komparacija sa međunarodnim dokumentima u ovoj oblasti. Analizirani su sljedeći međunarodni pravni dokumenti: Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji, Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualne

eksploatacije i seksualnog zlostavljanja, Protokol UN za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, kao dopuna Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta (2000) ("Palermo protokol"), Konvencija o visokotehnološkom kriminalu Savjeta Evrope i drugi međunarodni akti.

Od unutrašnjih propisa akcenat je stavljen na analizu svih inkriminacija sadržanih u Krivičnom zakoniku Crne Gore iz oblasti zaštite djece od različitih oblika zloupotreba putem informaciono-komunikacionih tehnologija.

Veoma je važno prepoznati nove forme opasnosti za djecu na Internetu. Danas u sferi informaciono-komunikacionih tehnologija postoji gotovo paradoksalna situacija koja s jedne strane, pruža velike mogućnosti informisanja djece što je svakako pozitivno, dok, s druge strane, enormno povećava rizik i obim zloupotreba djece putem različitih servisa. Zato je neophodan odgovarajući pravni okvir za zaštitu djece od brojnih formi opasnosti koje po obimu i dinamici iskazuju stalni apsolutni i relativni porast.. Potencijal koji pružaju nove tehnologije doveo je do ekspanzije inkriminacije iz oblasti eksploatacije djece. U cilju efikasne zaštite djece na Internetu nije dovoljno samo pronalaženje, obezbjeđenje dokaza i sankcionisanje delinkvenata, već je isto tako bitna redukcija mogućnosti zloupotreba kao i amplifikacija kapaciteta djece. Ništa manje nije značajan viktimološki aspekt problema.

3.3.1. KRIVIČNO ZAKONODAVSTVO CRNE GORE U OBLASTI ZAŠTITE DJECE OD EKSPLOATACIJE PUTEM INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA I MEĐUNARODNO PRAVO

Pravni sistem Crne Gore zloupotrebu djece putem informaciono – komunikacionih tehnologija reguliše Krivičnim zakonikom (KZ), u glavi XVIII KZ koja obuhvata grupu krivičnih djela protiv polne slobode i glavi XXXV koja obuhvata krivična djela protiv čovječnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Novelom KZ iz 2011. godine uvedene su novine kod krivičnih djela protiv polne slobode i u članu 211a propisano je novo krivično djelo - Navođenje maloljetnog lica da prisustvuje vršenju krivičnih djela protiv polne slobode. Treba naglasiti da krivičnopravna zaštita djece na Internetu obuhvata fizičku i psihičku zaštitu od neprimjerenih sadržaja i negativnih posledica korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologija. Fenomenologija ovih delikata je raznolika i obuhvata različite forme iskorišćavanja računarske mreže i komunikacija za izvršenje krivičnih djela protiv polne slobode prema djeci. Eksploatacija dece na Internetu, odnosno putem informacionih i komunikacionih tehnologija podrazumijeva nasilje, iskorišćavanje, zloupotrebu i/ili zlostavljanje dece od strane odraslih ili vršnjaka. Zloupotreba uključuje pokazivanje nepristojnog sadržaja djeci, regrutovanje dece za ilegalne aktivnosti i druge forme delinkventnog ponašanja koje ugrožava prava djeteta. Svjedoci smo brojnih inkriminiranih aktivnosti koje imaju za cilj podsticanje djece na participaciju u neprimjerenim seksualnim odnosima preko informaciono-komunikacionih tehnologija. Često se putem socijalnih mreža djeci upućuju pornografski sadržaji uznemiravajućeg karaktera. Nove tehnologije se koriste i za nerijetko ozbiljne prijetnje i uznemiravanje prema djeci.

Tehnološka dostignuća nijesu dovoljna zaštita od rizika ugrožavanja djece. Stoga je posebno važna edukacija djece i drugih osoba koje su u kontaktu sa njima u svrhu pojačanja bezbjednosti korišćenja savremenih informaciono – komunikacionih tehnologija.

PRIKAZIVANJE PORNOGRAFSKOG MATERIJALA DJECI I PROIZVODNJA I POSJEDOVANJE DJEČJE PORNOGRAFIJE (čl. 211 KZ)

Ovo krivično djelo čini onaj ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim tekstove, slike, audiovizuelne ili druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, zatim, ko iskoristi maloljetnika za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu, ko nabavlja, prodaje, prikazuje, prisustvuje prikazivanju, javno izlaže ili elektronski ili na drugi način čini dostupnim slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine nastale izvršenjem djela, ili ko takve predmete posjeduje.

Predmeti krivičnog djela sa pornografskom sadržinom su svi predmeti pornografske prirode u kojima se seksualni odnosi prezentiraju u cilju izazivanja seksualnog nagona kod drugih osoba. Kod ovog krivičnog djela radnja izvršenja je alternativno određena i obuhvata prodaju, prikazivanje, javno izlaganje i činjenje dostupnim na drugi način pornografskih predmeta. Radnja se sastoji i u prikazivanju pornografskih predstava. Osnovno obilježje ovog krivičnog djela jeste da se vrši prema osobi mlađoj od 14 godina. Krivično djelo postoji ukoliko je preduzeta bilo koja radnja izvršenja. Za postojanje krivičnog djela nije neophodno da su druge osobe upoznate sa predmetima pornografske sadržine.

Posebno je inkriminisano korišćenje djeteta za kreiranje pornografskog materijala ili za prikazivanje pornografske predstave. Maloljetno lice se zlopotrebljava da se proizvede slika, audio-vizuelni ili drugi predmet ili se zlopotrebljava uključivanjem u pornografsku predstavu. Imajući u vidu umni i kalendarski uzrast djeteta nije svjesno u kakve se svrhe eksploatiše.

Poseban oblik ovog krivičnog djela obuhvata prodaju, prikazivanje, javno izlaganje ili elektronski ili na drugi način činjenje dostupnim slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine licima starijim od 14 godina ili punoljetnim licima.

Teži oblici ovog krivičnog djela postoje ako je izvršeno prema djeci, mlađim maloljetnicima i ukoliko je izvršeno upotrebom sile ili prijetnje.

Za krivicu je potreban umišljaj koji obuhvata svijest o sadržini predmeta i svijest da se prikazivanje vrši djeci.

Propisana je obavezna mjera bezbjednosti oduzimanje pornografskih predmeta i njihovo uništavanje.

3.3.1.1. MEĐUNARODNI STANDARDI - UPOREDNA ANALIZA

U čl. 34 (c) **Konvencije UN o pravima djeteta** utvrđena je zaštita djece od eksploatatorskog korišćenja u pornografskim predstavama i časopisima.

Fakultativni protokol uz Konvenciju UN o pravima djeteta, prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji u čl. 1 predviđa obavezu država ugovornica da zabrane dječju pornografiju. Dječja pornografija podrazumijeva bilo kakvo predstavljanje, bilo kakvim sredstvom, djeteta u stvarnim ili simuliranim eksplicitnim seksualnim aktivnostima ili bilo kakvo predstavljanje seksualnih djelova tijela (primarnih i seksualnih organa djeteta), prvenstveno u seksualne svrhe, definisano je u čl. 2(c) citiranog protokola. U čl. 3 st.1 (c) istog dokumenta predviđena je obaveza država ugovornica da propišu kao krivična djela proizvodnju, distribuciju, širenje, uvoz, izvoz, nuđenje, prodaju ili posredovanje, u

seksualne svrhe dječije pornografije. Takođe je predviđeno u čl.7 st.1 (a i c) da će države ugovornice preduzimati potrebne mjere da obezbijede zaplijenu i konfiskaciju materijala, sredstava i druge instrumentalije koje se koriste da bi se izvršila ili omogućila naznačena krivična djela, kao i preduzimanje mjera koje imaju za cilj zatvaranje, privremeno ili trajno prostorija korišćenih za izvršenje krivičnih djela (čl.7 st.1-c).

Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja u čl. 20 i 21 određuje krivična djela koja se odnose na dječju pornografiju i učešće djeteta u pornografskim nastupima. Inkriminacija iz čl. 20 obuhvata: proizvodnju dječje pornografije, nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječje pornografije, distribuciju ili prenos dječje pornografije, nabavljanje dječje pornografije za sebe ili drugo lice, posjedovanje dječje pornografije i svjesno ostvarivanje pristupa dječjoj pornografiji upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija. Konvencija dječju pornografiju označava kao svaki materijal koji vizuelno prikazuje dijete koje ispoljava stvarno ili simulirano eksplicitno seksualno ponašanje ili svaki prikaz djetetovih polnih organa za primarno seksualne svrhe. Krivična djela koja se odnose na učešće djeteta u pornografskim nastupima shodno čl. 21 Konvencije SE sadrže više alternativnih radnji izvršenja i to: uključivanje djeteta da učestvuje u pornografskim nastupima ili navođenje djeteta da učestvuje u takvim nastupima, zatim, primoravanje djeteta da učestvuje u pornografskim nastupima ili sticanje koristi od takvih nastupa ili iskorišćavanje djeteta na bilo koji drugi način u takve svrhe, kao i svjesno prisustvovanje pornografskim nastupima u kojima učestvuju djeca.

Konvencija SE o visokotehnološkom kriminalitetu u čl. 9 determiniše krivična djela vezana za dječju pornografiju. Ukoliko su učinjene namjerno i bespravo sljedeće radnje se kvalifikuju kao krivična djela: a) Proizvodnja dječje pornografije u cilju njene distribucije preko kompjuterskih sistema; b) Nuđenje ili stavljanje na raspolaganje dječje pornografije preko kompjuterskih sistema; c) Distribucija ili prenošenje dječje pornografije preko kompjuterskih sistema; d) Dobavljanje dječje pornografije preko kompjuterskih sistema za sebe ili za druga lica; e) Posjedovanje dječje pornografije u kompjuterskom sistemu ili na medijima za smještanje kompjuterskih podataka. Shodno čl.2 ove Konvencije dječja pornografija obuhvata pornografski materijal koji vizuelno prikazuje maloljetnika koji učestvuje u eksplicitno seksualnom činu, lice po čijem se izgledu može zaključiti da je maloljetnik, koje učestvuje u eksplicitnom seksualnom činu i realističke slike koje predstavljaju maloljetnika koji učestvuje u eksplicitno seksualnom činu.

Na osnovu konkretizacije svih bitnih elemenata bića krivičnog djela Prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječje pornografije propisanog u čl. 211 KZ i prethodno citiranih odredbi Konvencije UN o pravima djeteta, Fakultativnog protokola uz Konvenciju UN o pravima djeteta, Konvencije Savjeta Evrope (SE) o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja i Konvencije SE o visokotehnološkom kriminalitetu može se zaključiti:

- 1) Predmet krivičnog djela u nacionalnom zakonodavstvu determinisan je istovjetno odredbama međunarodnog prava;
- 2) Radnja krivičnog djela je alternativno određena i gotovo svi oblici radnje izvršenja predviđeni u međunarodnom pravu sadržani su u čl. 211 KZ;
- 3) Krivično djelo je dovršeno preduzimanjem bilo koje od naznačenih radnji izvršenja i za postojanje djela nije neophodno upoznavanje drugih osoba sa predmetima pornografske sadržine;
- 4) Za krivičnu odgovornost potreban je umišljaj koji mora obuhvatiti svijest o sadržini pornografskih predmeta i posebno svijest da se njihovo prikazivanje vrši prema maloljetnicima, što proističe iz odredbi konvencionalnog prava a koji su u cjelosti inkorporirane u domaće zakonodavstvo;

- 5) Korišćenje maloljetnika za stvaranje pornografskog materijala ili za prikazivanje pornografske predstave inkriminisano je u st.2 čl. 211 KZ i potencira razliku u načinu izvršenja koja se sastoji u tome što se u prvom slučaju korišćenjem maloljetnika stvara pornografski materijal, dok se u drugom slučaju radi o uključivanju maloljetnika u pornografsku predstavu, iz čega proizilazi saglasnost domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima;
- 6) Poseban oblik ovog krivičnog djela odnosi se na prodaju, prikazivanje, javno izlaganje ili elektronski ili na drugi način činjenje dostupnim pornografskih predmeta maloljetnim licima ili punoljetnim licima, a u kvalifikovanim obliku predstavlja izvršenje djela prema osobama mlađim od 14 godina starosti, što jeste u saglasnosti sa međunarodnim standardima;
- 7) Što se tiče težih oblika ove inkriminacije propisane u crnogorskom zakonodavstvu (ako je djelo iz stava 2 i 3 izvršeno prema djetetu, (licu koje nije navršilo 14 godina) ili ako je izvršeno upotrebom sile ili prijetnje), oni su kompatibilni sa odredbama čl. 34 (a) Konvencije o pravima djeteta, čl. 20 i 21 Konvencije SE o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, i čl. 9 Konvencije o visokotehnološkom kriminalitetu;
- 8) Shodno čl. 211 st. 7 KZ predmeti krivičnog djela oduzeće se i uništiti, i ova mjera bezbjednosti propisana je u čl. 7 Fakultativnog protokola uz Konvenciju UN o pravima djeteta.

NAVOĐENJE MALOLJETNOG LICA DA PRISUSTVUJE VRŠENJU KRIVIČNIH DJELA PROTIV POLNE SLOBODE (čl.211 a KZ)

Novela KZ iz 2011. godine uvodi novo krivično djelo u članu 211a - Navođenje maloljetnog lica da prisustvuje vršenju krivičnih djela protiv polne slobode. Osnovni oblik ovog krivičnog djela obuhvata navođenje djeteta da prisustvuje silovanju, obljubi ili sa njom izjednačenim činom ili drugoj nedozvoljenoj polnoj radnji. U stavu 2 propisan je teži oblik koji postoji ukoliko je djelo učinjeno prema maloljetniku upotrebom sile ili prijetnje. Najteži oblik propisan u stavu 3 obuhvata navođenje djeteta da prisustvuje silovanju, obljubi ili sa njom izjednačenim činom ili drugoj nedozvoljenoj polnoj radnji upotrebom sile ili prijetnje.

Konvencija o pravima djeteta u čl. 34 (a) obavezuje države članice da inkriminišu i spriječe navođenje ili prisiljavanje djeteta da učestvuje u nezakonitim seksualnim aktivnostima;

Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja u čl. 22 predviđa da svaka ugovorna strana preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere da se krivičnim djelom smatra smišljeno ponašanje koje uzrokuje da dijete koje, prema relevantnim odredbama domaćeg zakona, nije još doseglo starosno doba utvrđeno u članu 18 stav 2, prisustvuje seksualnom zlostavljanju ili seksualnim aktivnostima, čak iako u njima ne učestvuje. U član 23 inkriminisano je vrbovanje djeteta za seksualne svrhe, odnosno obavezuje se svaka ugovorna strana da preduzima potrebne zakonodavne ili druge mjere da se za krivično djelo smatra namjerno predlaganje punoljetnog lica putem informaciono-komunikacionih tehnologija da se sastane sa djetetom koje nije doseglo starosno doba utvrđeno u članu 18 stav 2, a za namjene izvršavanja nekog od krivičnih djela predviđenih članom 18 stav 1 podstav a ili članom 20 stav 1 podstav a, protiv djeteta, kada nakon tog prijedloga uslijede materijalne radnje koje vode do takvog sastanka.

Na osnovu analize odredbi nacionalnog i međunarodnog prava dolazimo do zaključka **da crnogorsko zakonodavstvo nije kompatibilno sa čl. 23 Konvencije SE. Stoga je neophodno u crnogorsko zakonodavstvo uvesti novo krivično djelo KORIŠĆENJE INFORMACIONO-KOMUNIKACIONIH TEHNOLOGIJA ZA IZVRŠENJE KRIVIČNIH DJELA PROTIV POLNE SLOBODE PREMA MALOLJETNOM LICU.**

TRGOVINA LJUDIMA (čl. 444 KZ)

Krivično djelo vrši onaj ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem ličnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju eksploatacije njegovog rada, prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili druge vrste seksualne eksploatacije, prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima. Ovo djelo ima i teže oblike. Ukoliko je radnja izvršenja preduzeta prema maloljetnom licu krivično djelo će postojati i kad izvršilac nije upotrijebio silu prijetnju i tsl., i onda kada radnja izvršenja nije preduzeta na način koji joj daje karakter radnje izvršenja ovog delikta. Teži oblik postoji ukoliko je djelo učinjeno prema maloljetnom licu prinudom. U st. 7 inkriminisano je korišćenje usluga lica za koje učinilac zna da je prema njemu učinjeno djelo trgovina ljudima, dok je u st.8 pripisan kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela koji postoji ukoliko je djelo učinjeno prema maloljetnom licu.

3.3.1.2. ZAKLJUČAK

Komparacijom odredbi člana 34 stav 1 (a, b i c) Konvencije o pravima djeteta, zatim članova 19 - 23 Konvencije SE sa odredbama člana 444 KZ CG, uočava se kompatibilnost zakonskih rješenja. Odredbe crnogorskog zakonodavstva su u saglasnosti i sa sadržajem članova 2, 3 i 7 Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji, sa članom 4 stav 1 (a) Konvencije SE o borbi protiv trgovine ljudima kao i odredbom člana 9 Konvencije o visokotehnološkom kriminalitetu.

Zaštitnik predlaže propisivanje krivičnog djela koje nije predviđeno Krivičnim zakonikom, a koje se odnosi na korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija za izvršenje krivičnih djela protiv polne slobode prema maloljetnom licu.

IV ANALIZA UPITNIKA O EKSPLOATACIJI DJECE PUTEM INTERNETA

Kao što je već rečeno, u okviru treće faze projekta "Unapređenje položaja djeteta u cilju zaštite od svih vidova eksploatacije" a koja se odnosi na Zloupotrebu djece putem interneta, prema unaprijed utvrđenoj metodologiji nadležnim državnim organima dostavljen je upitnik o Zloupotrebu djece putem interneta.

Odgovore na upitnike, Zaštitniku Ljudskih prava i sloboda, dostavilo je 13 osnovnih državnih tužilaštava, centri za socijalni rad, Vrhovni sud Crne Gore Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije i Ministarstvo unutrašnjih poslova.

Istraživanjem su obuhvaćena osnovna državna tužilaštva iz trinaest crnogorskih opština: Podgorica, Nikšić, Cetinje, Bijelo Polje, Pljevlja, Rožaje, Plav, Berane, Kolašin, Herceg Novi, Kotor, Bar, Ulcinj.

Istraživanjem su, posredstvom **Ministarstva rada i socijalnog staranja**, prikupljeni podaci centara za socijalni rad iz sledećih opština sa teritorije Crne Gore: Podgorica-Cetinje-Kolašin, Nikšić, Danilovgrad, Kotor, Tivat, Budva, Bar, Ulcinj, Plav, Andrijevića, Rožaje, Bijelo Polje, Mojkovac, Šavnik, Pljevlja, Žabljak, Plužine, Berane i Herceg Novi. Prema rezultatima dobijenim putem upitnika slučajevi zloupotrebe su registrovana u samo dva centra za socijalni rad, i to u Bijelom Polju i Nikšiću.

Slučajevi zloupotrebe djece putem interneta registrovani su u osnovnim državnim tužilaštvima u Bijelom Polju i Nikšiću, u ostalim tužilaštvima nije bilo podnijetih krivičnih prijavi za krivična djela koja se odnose na zloupotrebu djece putem interneta.

Osnovno državno tužilaštvo u Bijelom Polju izvijestilo je o krivičnoj prijavi protiv punoljetnog lica zbog krivičnog djela prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječje porografije iz čl. 211 st. 1 KZ, kao i da je u pomenutom slučaju Osnovni sud donio osuđujuću presudu. Podaci Centra za socijalni rad u Bijelom Polju djelimično se poklapaju sa onima kojima raspolaže Osnovno državno tužilaštvo. Osim o jednom prijavljenom slučaju eksploatacije djece na Internetu u 2012. godini. Centar izvještava o jednom odbačenom slučaju u 2011. godini, a kod njih je takođe registrovan jedan prijavljeni i odbačeni slučaj cyber – bullyinga u 2011. godini.

Osnovno državno tužilaštvo u Nikšiću raspolaže podacima o jednom prijavljenom i procesuiranom slučaju sextinga u 2012. godini, tačnije o krivičnom djelu neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka iz čl. 175 st. 1 KZ. Podaci koje je dostavio Centar za socijalni rad - Nikšić takođe ukazuju na jedan prijavljeni i procesuirani slučaj sextinga u 2012. godini.

Vrhovni sud Crne Gore je na pitanje o zakonskom okviru slučajeva eksploatacije odnosno zloupotrebe djece putem interneta ukazao na čl. 211 KZ koji propisuje krivično djelo Prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječje pornografije. Prema izvještaju Vrhovnog suda, sudovi u Crnoj Gori u 2011. godini nisu imali u radu predmete za navedeno krivično djelo. U 2012. godini kod nadležnih sudova u radu su bila dva predmeta koja su riješena donošenjem presuda kojim se optuženi oglašavaju krivim (Osnovni sud u Bijelom Polju i Ulcinju).

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost je u svom odgovoru istakla da, shodno Zakonu o elektronskim komunikacijama, Agencija garantuje klijentima pristup i kvalitet usluga

kao i ispostavu računa za pružene usluge, a da se garancije ne odnose na sadržaj ostvarenih komunikacija.

Ministarstvo prosvjete ne raspolaže podacima o slučajevima zloupotrebe djece putem informacionih i telekomunikacionih tehnologija, ali je u dopisu Zaštitniku ljudskih prava i sloboda dostavilo podatke o aktivnostima koje preduzimaju u cilju podizanja svijesti o važnosti sigurnog korišćenja Interneta, uključivanja djece, njihovih roditelja i nastavnika i što većeg broja društvenih činilaca u preventivne i edukativne projekte i stvaranja digitalne sredine koja je bezbjedna, inkluzivna i nediskriminatorska. Ministarstvo podržava projekat NVO "Djeca prije svega" koja ima besplatnu savjetodavnu liniju za djecu "Povjerljivi telefon" na kojoj djeca mogu prijaviti probleme vezane za neku neprijatnost koju su doživjeli na internetu i dobiti odgovarajuće savjete od kompetentnih stručnjaka. Osim toga, NVO "Djeca prije svega" objavila je i publikacije "Istraživanje o iskustvima djece vezanim za korišćenje Interneta i drugih savremenih tehnologija", "Savjeti djeci za bezbjedno korišćenje Interneta", "Savjeti roditeljima za bezbjedno korišćenje Interneta"

Prema dostavljenim podacima, **Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije** ne raspolaže podacima o slučajevima eksploatacije maloljetnika putem informacionih tehnologija.

Ministarstvo unutrašnjih poslova preko Uprave policije dostavilo je odgovor koji, između ostalog, sadrži informaciju da u Krivičnom zakoniku ne postoji eksplicitna odredba koja se odnosi na "Grooming", "Sexting" i "Cyber-bullying", ali širim tumačenjem člana 211 KZ takve pojave su inkriminisane. Nadalje, u informaciji se ističe da u dosadašnjem radu koji je vezan za eksploataciju djece na internet, grooming, sexting i drugi, službenicima Uprave policije su građani podnosili usmene prijave, a koje su se obično odnosile na otvaranje lažnik Facebook profila u kojima su se obično mlađi i stariji maloljetnici javili kao žrtve da su bili diskreditovani od strane osobe koja je otvorila lažni Facebook profil.

Prema operativnim podacima koje posjeduju službenici Uprave policije u Crnoj Gori, ne postoji nijedna Internet lokacija sa koje se distribuira dječija pornografija, te ukoliko bi postojala, preuzele bi se sve radnje u cilju identifikovanja i procesuiranja lica koja vrše širenje i preuzimanje materijala na kojima se nalaze djeca.

Tabelarni prikaz slučajeva eksploatacije djece na internetu registrovanih na teritoriji Crne Gore u 2011. i 2012. godini:

	BROJ PRIJAVLJENIH SLUČAJEVA				BROJ ODBAČENIH SLUČAJEVA				BROJ PROCESUIRANIH SLUČAJEVA				ZAKONSKI OKVIR		
	2011		2012		2011		2012		2011		2012		prijavljen i slučajevi	odbačeni slučajevi	procesuirani slučajevi
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž			
Eksploatacija djece na internet				1		1						1			čl. 211 st. 1 Krivičnog zakonika
Grooming															
Sexting				1								1			čl. 175 st. 1 Krivičnog zakonika
Cyber bullying	-	1				1									

Iz podataka navedenih u tabeli prouzilazi da je u Crnoj Gori, u 2011. i 2012. Godini, ukupno registrovano četiri slučaja eksploatacije djece putem interneta i to dva slučaja prikazivanja pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječje porografije, jedan slučaj sextinga i jedan slučaj cyber – bullinga. Ukupno gledano dva slučaja (eksploatacija djece na internetu i cyber - bullying) su odbačena a dva slučaja su procesuirana (eksploatacija djece na internetu i sexting). Slučaj sextinga registrovan je u Nikšiću dok su ostali slučajevi zabilježeni u Bijelom Polju. U sva četiri slučaja žrtve su maloljetne osobe ženskog pola, a u slučaju sexting učinilac je takođe maloljetna osoba.

Osim četiri navedena slučaja u izvještaju Vrhovnog suda pominje se da je Osnovni sud u Ulcinju donio jednu osuđujuću presudu za krivično djelo eksploatacija djece na internetu u 2012. godini.

V ANALIZA REZULTATA FOKUS GRUPA NA TEMU ZLOUPOTREBA DJECE PUTEM INTERNETA

Za potrebe istraživanja „Zloupotreba djece putem interneta“ kao metod korišćene su fokus grupe odnosno grupni in-jtervjui sa različitim ciljnim grupama. Fokus grupe su sprovedene sa djecom, starosne dobi od 10 do 13 godina (50 djece) i od 14 do 18 godina (50 djece), i sa starijim pojedincima (roditelji – 50 i profesionalci-32). Ukupno je sprovedeno 19 fokus grupa, a iste su organizovane u Podgorici, Nikšiću, Baru, Bijelom Polju i Kotoru (čime je zadovoljena potreba za jednakom teritorijalnom zastupljenošću tri regije).

5.1. STAVOVI DJECE

Za potrebe sprovođenja Istraživanja o zloupotrebi djece putem interneta , u okviru fokus grupa, ispitano je ukupno 100 djece različitog uzrasta, I to: iz Podgorice (40), Bara (40) i Bijelog Polja (20).

U cilju kvalitetnije analize i dobijanja realne slike o stavovima djece u vezi sa fenomenom zloupotrebe putem interneta Zaštitnik je koristio postojeće rezultate koje su određeni subjekti sprovodili na teritoriji Crne Gore u predhodnom periodu. U poređnom analizom rezultata istraživanja o bezbjednosti djece na internetu Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, Istraživanja o iskustvima djece vezanim za korištenje interneta, mobilnih telefona i drugih savremenih tehnologija NVO Djeca prije svega, mini istraživanja OŠ „Olga Golović“ iz Nikšića i istraživanja o zloupotrebi djece putem interneta Institucije Zaštitnika, izvedeni su stavovi djece o zloupotrebi i eksploataciji putem interneta.

Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije i E3 Consulting Podgorica, sproveli su u periodu april – maj 2012. godine, kvantitavno **Istraživanje o bezbjednosti djece na internetu** među 1073 učenika iz tri regije, devet crnogorskih opština (Podgorica, Nikšić, Bar, Bijelo Polje i Kotor, Tivat, Pljevlja, Rožaje i Berane) i trideset osnovnih škola.

NVO "Djeca prije svega " je tokom 2011 godine sprovela **Istraživanje o iskustvima djece vezanim za korištenje interneta, mobilnih telefona i drugih savremenih tehnologija.**

Istraživanje je sprovedeno sa ciljem sagledavanja upoznatosti djece sa zadatim temama realizovano je kvantitativno istraživanje (face-to-face) kojim su obuhvaćeni učenici u osnovnim i srednjim školama. Kao polazna osnova za kreiranje reprezentativnog uzorka korišćeni su podaci dobijeni od Ministarstva prosvjete. Istraživanje je sprovedeno u Beranama, Bijelom Polju i Pljevljima (sjeverna regija), Nikšiću i Podgorici (centralna regija) i Baru, Ulcinju i Herceg Novom (južna regija) na uzorku od 1.003 učenika.

Zaštitnik se odlučio da za potrebe ovog istraživanja izvrši i uporednu analizu podataka sa podacima koji su putem Upitnika dobijeni u mini **Istraživanju o iskustvima djece vezanim za korišćenje Interneta** koje je sprovela OŠ „Olga Golović“ Nikšić. Istraživanje je inicirano od strane učenika koji su u saradnji sa pedagoško psihološkom službom sproveli istraživanje na uzorku od 100 učenika ove škole.

Prema rezultatima sprovedenih fokus grupa sa djecom u okviru Istraživanja Zaštitnika, kako starijeg tako i mlađeg uzrasta, može se zaključiti da većina ispitanih pojedinaca ima **kompjuter i pristup internetu** u svojim domovima. Od ukupno ispitane 100 djece kompjuter u svojim domovima nema troje djece, a pristup internet u svojim domovima nema 12 djece. Sva ispitana djeca su odgovorila da pristup

internet ostvaruju svakodnevno kako u svojim domovima, školi, kod prijatelja ili putem mobilnih i smart telefona. Djeca su, uglavnom, sigurna u svoje stavove i znanje rukovanja kompjuterom i internetom. Ovaj rezultat su potverdila i ostala istraživanja koja su u proteklom periodu sprovedena na teritoriji Crne Gore. Tako prema istraživanju koje je sprovodilo Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije, većina djece koristi računar i internet i pristup internetu ostvaruje preko kompjutera, a mali je broj onih koji internet koriste sa mobilnog telefona. Rezultati istraživanja Ministarstva pokazuju da oko polovine anketiranih učenika zna da preduzme neke mjere zaštite na internetu: da promijene opcije na fejsbuku koje se tiču ličnih podataka, da nađu informacije o sigurnosti interneta, da blokiraju neželjene poruke.

Iste rezultate su dala istraživanja NVO "Djeca prije svega", prema kojem 94 % ispitanе djece kompjuter ima kod kuće i istraživanje OŠ "Olga Golović" prema kojem 98% ispitanе djece ima i svakodnevno koristi računar. Upoređivanjem rezultata sprovedenih istraživanja, između ostalog, se može zaključiti da većina djece smatra da zna više o internetu i korišćenju računara od svojih roditelja. Prema istraživanju nevladinog sektora, što se u potpunosti slaže sa rezultatima fokus grupa Zaštitnika, djeca koriste Internet kada su im ponekad prisutni roditelji (64%) ili bez nadzora roditelja (30%).

Rezultati sprovedenih Istraživanja su pokazala slične ili iste rezultate kada je u pitanju korištenje interneta. Djeca na internetu najviše koriste **društvene mreže** – facebook i tweeter u cilju zabave, druženja, praćenja aktuelnih dešavanja i igranja facebook igrice. Od ukupno ispitanog broja djece (100) 8-ro djece nije član neke od društvenih mreža (petoro mlađeg uzrasta, troje starijeg uzrasta) a kao razlog za to većina njih navodi da su bili članovi pa im je vremenom facebook dosadio i smatraju to kao gubljenje vremena. Većina njih pristup društvenim mrežama ostvaruje putem kompjutera, mada među ispitanom djecom 23-je je navelo da za pristup internetu i facebook-u koriste telefon (ističe se jednostavniji i brži način pristupu internetu). Pored popularnih društvenih mreža djeca koriste internet u cilju zabave - slušanja muzike, čitanja časopisa, gledanja filmova, igranje on-line igrice i praćenje sportskih dešavanja. Sva ispitanа djeca su se složila da je internet veoma koristan kada je u pitanju obrazovanje i dopuna znanja uopšte, s obzirom da su im sve informacije dostupne na jednom mjestu kao i da internet pretraživače uglavnom koriste prilikom izrade seminarskih radova, pisanja lektire i sl. Slične rezultate su prikazala i druga istraživanja. Prema rezultatima istraživanja NVO "Djeca prije svega" 27% ispitanе djece koristi internet radi druženja i upoznavanja, a 20% radi downloadovanja različitih sadržaja dok prema istraživanju OŠ "Olga Golović" oko 60% djece internet koristi radi komunikacije sa drugima, a u nešto manjem procentu radi slušanja muzike, gledanja filmova, zabave (34% facebook, 13% skype, 28% youtube i dr.).

Na fokus grupama Zaštitnika djeca su podijelila mišljenje **o roditeljima**, većina se izjasnila da roditelji imaju povjerenje u njih, da su im roditelji informatički pismeni i da znaju koje sadržaje (djeca) koriste na internetu. Određeni broj djece (35, od 100 ispitanih) se izjasnio da njihovi roditelji ne znaju da koriste kompjuter i da se ne snalaze sa korištenjem interneta. Prema navodima djece, oba uzrasta, u slučajevima da im se neprijatna iskustva dogode obratili bi se za pomoć i podršku bratu/sestri, drugu/drugarici, a roditeljima ili nastavniku/ci tek na kraju. Djeca mlađeg uzrasta su na fokus grupama u većem dijelu isticala otvoren odnos i povjerenje koje imaju sa roditeljima o svemu ih obavještavaju i sl. (iako ne poštuju dogovor o vremenskom korištenju interneta!), dok djeca starijeg uzrasta ne razgovaraju u potpunosti otvoreno sa roditeljima (40 od 50 ispitanih) o sadržajima koje koriste i sajtovima koje posjećuju na internetu već roditelji znaju onoliko koliko je „dovoljno“, da znaju, dok je dio djevojčica (10) saopštilo da o svemu razgovaraju sa majkom. Sva ispitanа djeca tvrde da su već razgovarala sa svojim roditeljima o opasnostima koje se mogu dogoditi na internetu, a 78 od 100 ispitanе djece među prijateljima na društvenim mrežama imaju roditelje ili bližu porodicu.

Kada je u pitanju **vremensko korišćenje interneta** postoje određene razlike u rezultatima sprovedenih istraživanja na temu Zloupotrebe putem interneta. Tako, prema rezultatima fokus grupa koje je sproveo Zaštitnik, u toku dana, nedjelje i vikenda djeca starijeg uzrasta u većini slučajeva u toku dana internet koriste prosječno od 2 do 5-6 sati radnim danima a tokom vikenda od 5 do 15 sati (ovu satnicu su pravdali time što im je internet uvijek upaljen kad i kompjuter – otvoren fb, skype, tweeter – bez obzira da li nešto aktivno rade na internetu). Prema odgovorima djece mlađeg uzrasta, koja su učestvovala u fokus grupama, ona internet koriste 1-2 sata tokom radnih dana a vikendom od 2 do 5-6 sati. Istraživanje OŠ "Olga Golović" je pokazalo slične rezultate kada je u pitanju vremensko korišćenje interneta od strane djece i prema njihovim rezultatima 70 % djece radnim danima internet koristi od 1h do 15h. U istraživanju Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije dobijen je podatak većina djece aktivno koristi internet od 30 min do sat vremena. Istraživanje NVO *Djeca prije svega* pokazuje da djeca provode intezivnih 30 min. do sat vremena u chat sobama, što ne predstavlja ukupno vrijeme provedeno na internetu u toku radne sedmice. Osim toga, razlika u podacima dobijenim putem fokus grupa u odnosu na druga istraživanja se pravda činjenicom da su ispitana djeca navodila vrijeme koje provode na internetu bez obzira da li aktivno učestvuju na društvenim mrežama ili aktivno pretražuju sajtove već im je internet uključen kada god koriste.

Prema rezultatima sprovedenih fokus grupa, djeca generalno imaju postignut dogovor sa svojim roditeljima /starateljima o vremenu i načinu korištenja interneta i kompjutera uopšte međutim većina djece (uzrast 10-13 godina) je izjavila da ne poštuje pravila roditelja i da uglavnom koriste internet (dok su sami u sobi ili dok su kod druga/drugarice) više nego što im je dozvoljeno. Na ovaj stav upućuje i odgovor koji je dobijen u istraživanju OŠ "Olga Golović", a potvrđuje da bi djeca, da nemaju vremenska ograničenja, u većini slučajeva (60%), internet koristila preko 15 sati dnevno - svakog dana.

Prema Istraživanju Zaštitnika na pitanje o **broju on -line prijatelja** koje imaju na facebook (ili nekom drugom) profilu djeca su odgovorila različito. Kod djece uzrasta od 10 do 13 godina ta brojka se kreće od 100 do 960, a kod djece uzrasta od 14 do 18 god. – od 143 do 3000 prijatelja. Od prijatelja koje imaju na svojim profilima djeca uglavnom poznaju sve ili bar znaju da je to drug/drugarica od njihovog druga/drugarice ili poznaju ta lica iz viđenja "iz grada". S druge strane – pojedina djeca brojnost svojih prijatelja pravdaju grupama koje se "sastaju" na facebook –u radi igranja igrice. To su uglavnom prijatelji koje uopšte ne poznaju, koji su iz drugih gradova, država i sa njima nemaju redovnu komunikaciju već samo igraju igrice. Osim toga, neka djeca brojnost svojih on-line prijatelja pravdaju time što su admini određenih grupa ili administratori sajtova te su preko tih grupa, stranica i blogova postali popularni širem krugu djece. Djeca srarijeg uzrasta imaju usaglašenu praksu kada je u pitanju broj prijatelja sa kojima svakodnevno komuniciraju on-line i ta brojka se kreće od 50 do 100 prijatelja, što se poklapa sa rezultatom istraživanja koje je sproveo Ministarstvo. Djeca mlađeg uzrasta redovno komuniciraju sa prijateljima sa kojima se inače druže (u školi, kraju) i taj broj se kreće od 30 do 100 prijatelja.

Većina djece (32 od 50) uzrasta od 10 do 13 godina, misli da bi bilo opasno davati broj telefona, adresu i ići na sastanak sa ljudima koje upoznaju na internetu tj. putem društvenih mreža, kao i da bi o tome trebalo obavjestiti roditelje. Takođe su mišljenja su da je veoma opasno olako prihvatati druženje sa nekim koga upoznaju putem interneta (tačnije: chat-room-u), iako vjeruju da se i tu mogu sresti divna djeca i istinski prijatelji. Drugačija je, što je i očekivano (jer su starija), situacija kod djece uzrasta od 14 do 18 godina. Djeca tog uzrasta (njih 42) su istakla, da bi pristala, i u principu pristaju, da podjele svoje lične podatke sa osobama koje ne poznaju. Podatke daju i sastanke zakazuju samo sa osobama koje im se dopadnu i sa kojima duži vremenski period održavaju on-line prijateljstvo. Ovu činjenicu objašnjavaju time što do sada nijesu imali neprijatna iskustva i smatraju da se njima ne može desiti neprijatna situacija, a i da im se dogodi – postoji mogućnost blokiranja osoba koje im ne odgovaraju i odstranjivanje istih osoba sa mreže koju koriste. Zanimljivo je da ne razmišljaju tj. nikada nisu razmišljali o većim problemima, kao što je fizički kontakt, zlostavljanje i uznemiravanje. Obje grupe

djece su jednoglasno istakle da ne bi svakome dale šifru svojih ličnih naloga, pa čak ni internet provajderu kome bi ona, na primjer, bila potrebna za redovno održavanje. Prema podacima Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije više od polovine učenika upoznalo osobe sa kojima su prethodno komunicirali preko chat-a. Istraživanje nevladinog sektora pokazuje da djeca sa ljudima koje ne poznaju uživo nikada ne razgovaraju putem Interneta ili to učine ponekad (47,1%, odnosno 45,3%). Skoro svaki peti ispitanik (18,2%) ističe da sa on-line prijateljima (onima koje ne poznaje u stvarnom životu) razmjenjuje e-mail adresu i broj fiksnog/mobilnog telefona, dok preostalih 81,8% ističe da to nikada ne čini. Svako deseto dijete je otišlo na sastanak sa „on-line prijateljima“ koje do tada nije poznavalo „uživo“ – na sastanak su najčešće otišli sami (51,7%) ili u društvu prijatelja (41,4%).

Iz dobijenih rezultata može se zaključiti da djeca imaju veliki broj on line prijatelja kao i da nerijetko upoznaju iste "uživo" bez straha da se njima može dogoditi neprijatna situacija pri tome ne razmišljaju o mogućnostima fizičkog kontakta, zlostavljanja i uznemiravanja.

Kada su u pitanju **fotografije koje djeca objavljuju na internetu** – facebook, tweeter (a svakodnevno ih objavljuju i razmjenjuju sa prijateljima), određeni broj djece uzrasta od 10 do 13 god. (više od polovine od ukupno 50 ispitanih), je svjestan da do njihovih fotografija može doći veliki broj pojedinaca i grupa, ali baš nisu svjesna, niti upoznata, na koji način te fotografije mogu biti zloupotrebene. S druge strane – određeni broj djece (15 djece, od ukupno 50 ispitanih), istog uzrasta, smatra da "kačenje" fotografija nije opasno i da niko ne može zloupotrebiti fotografije. Ističu da je to najzanimljivija karakteristika socijalnih mreža (druga najzanimljivija karakteristika je objavljivanje muzičkih spotova i skečeva) i ističu da najviše vole da gledaju slike svojih prijatelja. Mnoga djeca su isticala kako su im profili otvoreni te svaki njihov prijatelj može da vidi slike, dok 22 djece (od 100 ispitanih, oba uzrasta) ima tzv. potpuno otvorene profile pa i oni koji im nijesu prijatelji mogu da vide njihove fotografije i ne smatraju da to može neko zloupotrebiti. Na osnovu odgovora djece mlađeg uzrasta ,se može zaključiti da ona nisu u potpunosti svjesna opasnosti na internetu i načina zloupotrebe fotografija koje objavljuju. Djeca starijeg uzrasta takođe, svakodnevno objavljuju svoje fotografije i razmjenjuju iste sa prijateljima. Mišljenja su da niko neće zloupotrebiti fotografije osobe koja sama ne skreće pažnju na sebe i koja (fotografijama) ne izaziva okolinu. Svi ispitanici oštro osuđuju vulgarne fotografije koje nijesu primjerne uzrastu, i ističu da takve fotografije na svojim profilima objavljuju osobe ženskog pola.

Rezultati fokus grupa su pokazali određena **neprijatna iskustva i uznemiravajuće situacije** u vezi sa objavljivanjem fotografija. Rezultati pokazuju da sama ispitana djeca nisu imala neprijatna iskustva u vidu uznemiravanja ili zloupotrebe putem interneta. Međutim svako od njih je znao za slučaj „druga/drugarice „ kojima se dogodilo neprijatno iskustvo u vidu lažnih profila koji opsesivno uznemiravaju, nepristojnih i vulgarnih ponuda, poruka i fotografija sa seksualnom konotacijom. Djeca starijeg uzrasta su navodila da se često događa da neko nepoznat zloupotrebi, "skine", sliku sa profila okači je na lažni profil, a na zidu ispiše manji tekst koji je vulgaran i omalovažavajući. Osim toga, kao neprijatna iskustva (koja se ni u jednom slučaju nisu, prema navodima ispitanih, dogodila direktno njima) postoje vrijeđanja sa lažnih profila, prijetećih poruka ili vulgarnih šala. Najčešće opasnosti koje djecu mogu zadesiti prilikom korišćenja interneta, prema mišljenju ispitane djece, su: lažni profili, zakazivanje tuča između učenika različitih škola, pornografija i druge neprijatne situacije. Isto Istraživanje pokazuje da djeca kao stvari koje im smetaju na internetu navode nasilne i neprikladne (pornografske) sadržaje kao i hakovanje. Rezultati fokus grupa koje je sproveo Zaštitnik su pokazali da djeca kao opasnost prepoznaju slanje pornografskog sadržaja i kao neprimjereno smatraju objavljivanje vulgarnih fotografija od strane djece , posebno djevojčica.

Zanimljivo je da djeca koja su učestvovala u fokus grupama Institucije Zaštitnika psovanje, vrijeđanje i grubu komunikaciju ne smatraju neprijatnom na internetu dok je u realnom životu smatraju

nevaspitanom i neoprostivom. Rezultati istraživanja koje je sproveo Ministarstvo ukazuju da je 15,9% učenika navelo da su imali neprijatna iskustva prilikom korišćenja interneta i to: uvrede i ružne riječi upućene prilikom dopisivanja, hakovanje profila, neprikladne slike i poruke.

Istraživanje NVO "Djeca prije svega" ukazuje da su djeca su takođe navodila da su se dešavale situacije u kojima je osoba na chat-u bila gruba i nepristojna prema njima (14,4%). Kao obrazloženje navode da ih je osoba sa chat-a psovala, vrijeđala, slala im vulgarne poruke o seksualnim odnosima i pitala ih o intimnim djelovima tijela, itd. Istraživanje ove NVO, prije svega, je pokazalo da su djeca u 16,0% slučajeva navela da je osoba koju su upoznali putem Interneta tražila da se slikaju ili snimaju na seksualni način, ali da to ipak nijesu učinila. Svakom četvrtom ispitaniku je osoba koju je upoznao preko Interneta (chat, forum, blog...) poslala sliku bez odjeće. Svako četvrto dijete navodi da im tokom Internet druženja postavljaju sledeća intima pitanja: u vezi seksa, ljubljenja i ličnih iskustava (35%), odjeće koju nose (22%) i upućivanje poziva na susret i/ili seks (20%), međutim nakon pristiglih pitanja intimnog karaktera, djeca su istakla da im je bilo zabavno i smiješno.

Međutim, prema istraživanju NVO sektora, sadržaji na Internetu koji djecu uznemiravaju ili utiču na njihovo raspoloženje su: neugodni komentari i vrijeđanje (83%), mučenje djece i životinja (82%), tuče i povređivanje ljudi (79%) i eksplozije, razaranja i prikazi bombardovanja (79%).

Kada su u pitanju **on line igre na sreću** djeca, i starijeg i mlađeg uzrasta, su istakla da su upoznata da postoje sajtovi sa kockarskim igrama. Kad je on line poker bio besplatan mali broj ispitanih dječaka (5 od ukupno 50 ispitanih), uzrasta od 14 do 18 godina, je posjećivao takave sajtove tj. igrali su on line poker. Međutim, kada je provajder tražio novac za dalje učešće – prekinuli su. Znači, većina ispitanih mladih pojedinaca je odgovorila da ne posjećuju, a ako su posjećivali više ne posjećuju, takve sajtove. Sva ispitana djeca su se izjasnila da ne bi dostavili svoje lične podatke i brojeve kreditnih kartica bez znanja i odobrenja roditelja .

Kada su u pitanju **ideje djece i njihove preporuke** za unapređenje i zaštitu djece od različitih zloupotreba na putem interneta sva ispitana djeca su mišljenja da bi promotivni material ili tv. kampanje bile najbolje sredstvo za informisanje djece o bezbjednosti na internetu i o sigurnim načinima korištenja interneta i da bi trebalo da postoje sigurnosni signali na opasnim stranicama. Takođe smatraju da bi djeca u najranijem dobu morala da se informišu preko školskih programa (naročito nastavnog predmeta – informatika) o načinima korišćenja interneta. Djeca su navela kao korisno i poželjno održavanje nekih tribina ili radionica o internetu i načinu korišćenja interneta u školama ili na nivou zajednice, jer se tim putem mnogo lakše i ozbiljnije prihvate savjeti i informacije nego klasičnim putem (putem nastave).

5.2. STAVOVI ODRASLIH

5.2.1. STAVOVI RODITELJA

Za potrebe sprovođenja Istraživanja o zloupotrebi djece putem interneta, fokus grupama je obuhvaćeno ukupno 50 roditelja iz Podgorice (20), Bara (20) i Bijelog Polja (10).

U porednom analizom dostupnih istraživanja i fokus grupa može se zaključiti da, u poređenju sa djecom, Internet koristi manji procenat roditelja, kao i da su djeca u većini slučajeva informatički pismenija od svojih roditelja.

Svi ispitani roditelji su izjavili da u svojim domovima imaju kompjuter (jedan ili više) i da njihova djeca imaju pristup internetu. Prema saznanju roditelja djeca predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta u prosjeku provode 2 do 4 sata na internetu.

Roditelji su potvrdivši stavove djece, saopštili da djeca najviše vremena provode na popularnim društvenim mrežama, slušajući muziku i igrajući igrice on –line.

Rezultati fokus grupa su pokazali da roditelji u većini slučajeva kao pozitivne strane interneta i naprednih tehnologija ističu sledeće: djeca su naučila latinicu prije polaska u školu, lakša je komunikacija, informacije su mnogo pristupačnije, mnoga djeca su naučila ili usavršila engleski jezik. Roditelji kao negativne strane korištenja internet navode opasnosti koje sa sobom nose lažni profili na društvenim mrežama, opasnosti zloupotrebe (seksualne) – opasnost od pedofila, djeca više ne čitaju knjige niti se trude da nešto nauče i saznaju, jer im je sve dostupno na internetu “jednim klikom”, površno sakupljaju instant informacije koje se brzo zaboravljaju, djeca sve manje vremena provode napolju u interaktivnoj igri i druženju i neograničen pristup negativnim i štetnim sadržajima.

U grupnim razgovorima ispitani roditelji, jednoglasno, su istakli da ne znaju da su njihova djeca imala **neprijatna iskustva** na internetu i da se, koliko je to moguće, trude da budu stalno prisutni i upućeni u sadržaje koje njihova djeca koriste. Većina ispitanih roditelja smatra da ima čvrsto izgrađen odnos povjerenja sa svojom djecom kao i da su sigurni da se njihova djeca ne bi ustručavala da prijave problem ili neprijatnost koju su doživjela putem interneta. Svi roditelji se trude da razgovaraju sa djecom o prijateljima koje imaju na facebook-u, s tim što jedan dio roditelja koji imaju djecu adolescentske dobi, priznaje da je teško kontrolisati i još teže razgovarati sa njima jer je svaka aktivnost na internetu i fb – top secret. Prema rezultatima Istraživanja Ministarstva većina roditelja smatra da ima uvid u korišćenje Interneta od strane djeteta. Rezultati dobijeni ovim Istraživanjem ukazuju da većina (91,7 %) roditelja smatra da njihovo dijete nije do sada iskusilo neku neprijatnost koristeći internet.

Istraživanje Zaštitnika je pokazalo da većina roditelja nema saznanje da se njihova djeca sastaju sa “nepoznatim licima” koja su upoznali putem interneta dok neki (22 od ispitanih 50) imaju to saznanje tj. znaju za situacije susreta djece sa djecom iz iste škole, istog mjesta istog uzrasta.

U slučaju da saznaju da su njihova djeca uznemiravana tj. da su žrtve zloupotrebe putem interneta određen broj roditelja (12 od ispitanih 50) bi zabranio korišćenje interneta osim za školske potrebe ali pod strogom kontrolom, dok bi drugi dio ispitanih roditelja porazgovarao sa svojom djecom i obavijestio nadležne organe – policiju, tužilaštvo – u zavisnosti od kompleksnosti situacije. Međutim, većina ispitanih roditelja se složila da je pogrešan pristup zabraniti djeci potpuni pristup internet, jer taj postupak može izazvati kontra efekat. Takav pristup nije rešenje već je ključ u izgradnji povjerenja i otvorenoj komunikaciji u međusobnom odnosu. Prema rezultatima Istraživanja koje je sprovelo Ministarstvo, 60, 4 % anketiranih roditelja smatra da bi moglo da pomogne svom djetetu ukoliko se nađe u neprijatnoj situaciji koristeći internet dok 21, 7 % roditelja smatra da bi do neke mjere bilo u stanju da pomogne svom djetetu u prevazilaženju neprijatnosti.

Više od polovine ispitanih roditelja, obuhvaćenih Istraživanjem Zaštitnika, je izrazilo zabrinutost zbog **fotografija na facebook profilima** i mogućnosti njihove zloupotrebe od strane pedofila, drugih lica kao i vršnjaka. Kada su u pitanju fotografije koje njihova djeca objavljuju, roditelji su uglavnom upoznati sa fotografijama svoje djece i ističu da njihova djeca nisu imala negativnih/neugodnih iskustava, ne objavljuju fotografije koje nijesu primjerne, niti su oni (roditelji) upoznati sa tim.

Ispitani roditelji ističu da su u većini upoznati sa sadržajima koje njihova djeca koriste na internetu. Prema rezultatima grupnih razgovora može se zaključiti da majke imaju u većoj mjeri izgrađeno

povjerenje sa ćerkama u odnosu na sinove. Roditelji se, generalno, plaše lošeg uticaja medija kao i lošeg uticaja medjskih ličnosti na djecu, budući da oni oponašaju stil medijskih uzora što često vodi u neprimjereni ponašanje. Od pojmova koji se često pominju na internetu (kao što su "sexting", "grooming" i "sajber-bulging") mali broj (svoga troje) roditelja je znalo šta znači pojam "sajber-bulging".

Ispitani roditelji su se složili da, u skladu sa postignutim internim dogovorom, njihova djeca ne posjećuju stranice koje nijesu primjerne njihovom uzrastu, a naročito kada su u pitanju **on line igre na sreću**. Roditelji prema rezultatima fokus grupa, u principu, imaju izgrađene dogovore sa djecom o načinu korišćenja interneta i veliki dio ispitanih roditelja bezuslovno vjeruje svojoj djeci i nema sumnji u vezi sa poštovanjem dogovora koje su postigli. Roditelji su u razgovorima isticali opasnost on line igara kao i široke mogućnosti finansijskih prevara putem interneta.

Ispitani roditelji su saglasni u stavu da su djeca korišćenjem interneta izložena najgorim vrstama zloropotreba i da je opasnost mnogo veća nego u stvarnom životu. Kao preporuke za zaštitu djece od zloropotreba putem interneta oni su izdvojili: kućno vaspitanje, sticanje povjerenja kod djece, upoznavanje djece sa opasnostima i kampanje koje će osvjestiti djecu. I ne samo djecu, već i same roditelje kao i profesionalce koji su na različitim nivoima odgovorni za brzbijednost djece i njihovo sigurno odrastanje. Informacije o mjerama zaštite djece na internetu većina roditelja bi željelo da dobije od škole koju njihovo dijete pohađa, a zatim i putem medija i NVO koje se bave pitanjima zaštite djece na Internetu. Za sada najveći izvor informacija o ovoj temi su mediji, porodica i prijatelji kao i web sajtovi koji nude tu vrstu informacija

5.2.2. STAVOVI PROFESIONALACA

Prema rezultatima sprovedene četiri fokus grupe sa profesionalcima (predstavnicima policije, obrazovnih institucija, centra za socijalni rad i sudstva) društvene mreže su, po njihovom mišljenju, veoma opasne za djecu kao i mnogi drugi sadržaji koji se mogu naći na internetu. Zbog popularnosti socijalnih mreža, među djecom, neizbježne su razne neugodnosti i zloropotrebe djece, a njihovi roditelji su neupućeni u aktivnosti koje ona preduzimaju na socijalnim mrežama i internetu uopšte. Pretjerano korišćenje interneta i kompjutera, sve manje provođenje vremena napolju, smanjenje direktne komunikacije sa drugom djecom. Sve su to neki od elementa koji doprinose asocijalnom ponašanju djece. Pored velikog broja prednosti savremenih komunikacija, kao što su edukacija i brz protok informacija, profesionalci su svjesni i svih oblika zloropotreba – kao što su lažni profili na društvenim mrežama, seksualne zloropotrebe (ujedno najveća zloropotreba), vršnjačko nasilje i igre na sreću. Profesionalci, takođe, ističu da roditelji nisu dovoljno edukovani da bi pretpostavili u kojoj mjeri su njihova djeca izložena opasnostima na internetu.

Profesionalci znaju da svaki sajt ima svoju politiku zabrane određenih sadržaja, ali takođe i znaju da je moguće zloropotrijebiti informacije i sadržaje sa jednog sajta njegovim prikazivanjem na nekom drugom (kao primjer navode – pornografski sajt). Jedan od profesionalaca (policajac po struci), koji je bio član jedne od fokus grupa, istakao je da je u svom radu imao (prvi slučaj u Crnoj Gori) prikazivanje pornografskog sadržaja maloljetnom licu i posjedovanje dječije pornografije. Zbog neorganizovanosti sistema i malog broja profesionalaca koji se bave tom problematikom dječja pornografija je teško dokaziva. Pojedincima koji se bave tom problematikom, ili koji bi željeli da se bave tom problematikom, prema mišljenju profesionalaca, treba dati više prostora. Ostali profesionalci su pomenuli slučaj silovanja na sjeveru Crne Gore, koji je započeo upravo putem interneta. Slučaj je procesuiran, ali učesnici ne znaju da li je sudija posebno cijenio okolnosti koje upućuju da je prvi kontakt uspostavljen

putem interneta. Kao primjere profesionalci su neveli i opasnost od strane diferenciranih sektori, zatim – namamljivanje djece na različite kupovine putem interneta i različite finansijske prevare.

Predstavnici policije su istakli da je njihova uloga/funkcija u prevenciji i zaštiti djece velika ali da oni djeluju po prijavi neke zloupotrebe i da nemaju nekih većih kapaciteta da istražuju uzroke problema na adekvatan način. Takođe, mišljenja su da bi trebalo unaprijediti mogućnosti njihovog polja djelovanja.

Predstavnici obrazovnih institucija i Centra za socijalni rad prepoznaju svoju prementivnu funkciju i vide je kroz prepoznavanje problema a često i uzroka (promjena ponašanja i slično). Centri za socijalni rad po pravilu nemaju slučajeve eksploatacije djece putem interneta ali u radu sa djecom koja su žrtve različitih zloupotreba ili nasilja predstavnici centara imaju saznanja da su određena poznanstva i odnosi započeti upravo putem interneta i društvenih mreža. Predstavnici centara smatraju da bi trebalo intenzivirati saradnju sa obrazovnim institucijama i roditeljima u cilju boljeg, bržeg i lakšeg protoka informacija.

Iz razgovora se moglo zaključiti da se profesori, čija je obaveza da od nadležnih organa zatraže pružanje pomoći i podrške djetetu i roditeljima kako bi se riješio problem, često boje sredine i stvaranja sukoba sa roditeljima. Oni su takođe mišljenja da roditelji nijesu dovoljno upućeni u sadržaje koje njihova djeca koriste na internetu kao i da većina roditelja ne zna da koristi računar.

Predstavnici suda su izjavili da su oni zadnja linija odbrane i da je obično kasno kada slučaj dođe do njih.

Svi ispitani profesionalci su se složili da je porodica, kao osnovna ćelija društva, mjesto gdje se najviše može postići kada je u pitanju suzbijanje zloupotrebe djece putem interneta i to kroz vaspitanje i sticanje povjerenja. Smatraju da je potrebno intenzivirati saradnju između organa i unaprijediti multidisciplinarni pristup rešavanja problema kada je bilo koja vrsta zloupotrebe u pitanju, pa i u slučajevima simnje da postoji zloupotreba putem interneta. Profesionalci su, takođe, mišljenja da se kroz različite socijalne i obrazovne programe može animirati i edukovati dijete kako bi što manje vremena provodilo za kompjuterom.

Rezultati sprovedenih grupnih razgovora su pokazali da pojmove “sexting”, “grooming” i “sajber-buling” veći broj profesionalaca nije prepoznao, dok je manji broj prepoznao samo pojam “sajber-buling”.

Kao preporuke, za unapređenje sistema zaštite od eksploatacije djece putem informacionih i komunikacionih tehnologija, profesionalci su istakli da je neophodna edukacija od najranijeg perioda, možda i predškolskog, o načinu korišćenja interneta i “svim” opasnostima koje internet i savremene tehnologije nose sa sobom. Takođe je neophodno informisati roditelje o mogućim zloupotrebama, informisati profesionalce o preventivnim načinima djelovanja kao i načinama identifikacije djeteta koje je žrtva i pokrenuti kampanje u cilju obavještanja javnosti putem medija. Profesionalci ističu potrebu unapređenja međusektorske saradnje kao jedan od sigurnih načina kako preventivnog tako i pravovremenog djelovanja na saniranju problema. Profesionalci su kao preporuku izdvojili obezbjeđivanje stručne ekspertske pomoći sudijama, tužiocima i drugima u slučajevima kada za to postoji opravdan razlog i neophodnost.

VI MEDIJSKA IZVJEŠTAVANJA O ZLOUPOTERBI DJECE PUTEM INTERNETA

Imajući u vidu važnost i ulogu medija u svim oblastima našeg života i svakodnevce kao i ulogu medija u odrastanju, formiranju, informisanju pa i edukaciji djece i mladih, Zaštitnik je ovim Istraživanjem obuhvatio i jedan segment medijskog izvještavanja. Naime, analiza izvještavanja medija o načinima korišćenja interneta, načinima zloupotrebe djece putem interneta i internetu uopšte sprovedena je za period 15.11.2012. do 15.12.2012. Analizom su obuhvaćeni svi pisani i elektronski mediji na teritoriji CG (pisani mediji/dnevna štampa (5): "Vijesti", "Dan", "Pobjeda", "Dnevne novine", "Blic Montenegro" i svi elektronski internet portali)

Prema dobijenim rezultatima press clipping analize u izvještajnom period (1 mjesec) zabilježena su četiri teksta objavljena na elektronskim-internet portalima, koja se odnose na zloupotrebu djece na internetu dok je 12 tekstova objavljeno u dnevnoj štampi. Ova informacija upućuje na zaključak da su mediji u prosjeku svakoga drugog dana objavljivali informacije koje se odnose na korištenje interneta od strane djece. Tekstovi se odnose na društvene mreže, zloupotrebu interneta, pedofiliju, zaštitu djece na internetu i sl.

6.1. PREGLED NOVINSKIH ČLANAKA

Tri članka bave se analizom podataka dobijenih u istraživanju o bezbjednosti djece na Internetu koje je realizovalo Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije.

Jedan članak donosi informaciju da je Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije u sardnji sa Ministarstvom prosvjete i sporta u okviru kampanje o bezbjednosti na Internetu „eP@zi se!” organizovalo radionicu pod nazivom „Zaštita djece na Internetu“ namjenjenu direktorima osnovnih škola i ICT koordinatorima sa ciljem da se doprinose kreiranju sigurne digitalne sredine. U okviru radionice prezentovani su nalazi istraživanja o bezbjednosti djece na Internetu.

Pet članaka bave se osnivanjem Globalne alijanse za borbu protiv seksualne zloupotrebe djece putem Interneta. Naime, Evropska komisija je najavila Globalnu kampanju protiv dječje pornografije u koju će biti uključeno 48 država svijeta među kojima je Crna Gora. Cilj kampanje je da se ojačaju resursi kako bi se identifikovalo više žrtava, kako bi oni dobili adekvatnu pomoć i zaštitu a počinioci priveli pravdi. Cilj je i jačanje napora da se istraže slučajevi seksualnog zlostavljanja djece na Internetu, kao i povećanje svijesti o rizicima koji postoje na internetu. Ovi članci sadrže i podatak da je u posljednje dvije godine Europol uhapsio više od 300 osumnjičenih pedofila koji su identifikovani u 30 zemalja, kao i da je prepoznato preko 200 djece žrtava koja su sklonjena na sigurno mjesto.

Izazovi koji se postavljaju pred alijansu:

- eliminisanje zakonskih praznina koje zloupotrebljavaju distributeri materijala dobijenog zloupotrebom djece;
- povećanje Interpolove baze podataka o materijalima dobijenim zloupotrebom djece za 10% na godišnjem nivou;
- pojednostavljanje pokretanja zajedničkih prekograničnih policijskih istraga;
- uspostavljanje posebnih jedinica za primjenu zakona koje se bave ovom vrstom krivičnih djela;
- produbljanje saradnje sa civilnim sektorom i pokretanje posebne telefonske linije gdje će javnost moći prijavljivati informacije o dječjoj pornografiji;

- jačanje saradnje sa davaocima internet usluga;
- donošenje zakona kojima se učiniocima krivičnog djela zloupotrebe djeteta zabranjuje rad sa djecom.

Jedan članak odnosi se na dio istraživanja Zaštitnika o zloupotrebi djece na Internetu, konkretno na održavanje fokus grupe sa profesionalcima iz Bijelog Polja.

VII DOBRE PRAKSE

Imajući u vidu važnu ulogu privatnog i nevladinog sektora u razvijanju i unapređenju različitih procesa kao i nazamjenljivu ulogu koju imaju u odnosu na poboljšanje položaja djeteta i stepena poštovanja prava djeteta u Crnoj Gori, Zaštitnik je Istraživanjem obuhvatio telefonske i internet kompanije i nevladine organizacije koje se bave zaštitom djece . Informacije od ovih subjekata su prikupljane u cilju utvrđivanja politika postupanja i djelovanja u odnosu na djecu kao i u cilju utvrđivanja dobrih praksi u oblasti zaštite djece od zloupotreba putem interneta.

7.1. KOMPANIJA “TELENOR”

Kada je u pitanju “Telenor” kompanija, prva inicijativa u oblasti zaštite djece na internetu počela je još 2009. godine kada je kao prvi crnogorski operator instalirao filter za blokiranje dječijih pornografskih sadržaja na mobilnoj mreži. Prošle godine, “Telenor” je prepoznao potrebu da se internet približi korisnicima, te je uložio dodatne napore da digitalni svijet učini sigurnijim prije svega za djecu, ali i za njihove roditelje. Pilot faza projekta **“Spajamo generacije”** je trajala od februara do septembra 2012. godine, i njome je Telenor pokušao da testira same aktivnosti i reakcije prije svega djece, a onda i roditelja i nastavnika na sam koncept vršnjačke edukacije. Ova faza je omogućila i da se direktno od ciljne grupe čuje sa čime se susreću i šta oni prepoznaju kao problem i potrebu, što je kasnije još jednom potvrđeno istraživanjem koje je realizovalo Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije. Potreba za ispitivanjem potreba djece kao korisnika i metode za utvrđivanje njihovog stava i mišljenja o stvarima koje ih se tiču Zaštitnik ocjenjuje kao veoma dobar metod koji u potpunosti prati međunarodne trendove kao i obaveze poštovanja prava djeteta.

Prvi Forum na temu sigurnosti djece na Internetu je bio početak dvogodišnje faze projekta koju sada “Telenor” realizuje pod sloganom **“Osvoji Internet, surfuj pametno”**⁵, edukujući drugu generaciju ambasadora sigurnog Interneta.

Projekat se realizuje u saradnji sa Ministarstvom za informaciono društvo i telekomunikacije i Ministarstvom prosvjete. Od ove godine pored ova dva Ministarstva partner na projektu je i NVO “Roditelji”. Partnerstvo sa dva Ministarstva, kao i sa 25 osnovnih škola sa kojima realizuju aktivnosti omogućili su da se na pravi način započne izgrađivanje pravog sistema vrijednosti ponašanja u digitalnom svijetu. Predstavnici “ Telenor” ističu saradnju sa Ministarstvom i drugim partnerima kao jako važnu i predstavljaju je kao garant ne samo prave kompetencije i tehnologije, već i novog načina edukacije. Osim toga , iskreno vjeruju da je upravo ovakva saradnja privatnog sektora, obrazovnih ustanova i Vlade neophodna kako bi se unaprijedili obrazovanje i vještine mladih.

Projekat **“Osvoji Internet, surfuj pametno”** ima za cilj da internet učini sigurnijim mjestom za djecu, tako što će se kroz projektne aktivnosti pružiti edukacija i vještine crnogorskoj djeci, njihovim roditeljima i nastavnicima. Na taj način uticaće se da Internet za njih bude pozitivno iskustvo, istovremeno jačajući osjećaj sigurnosti u digitalnom okruženju.

Kako se ponašati na Internetu, zaštita ličnih podataka i korišćenje chat-a i društvenih mreža sun eke od tema koje su u fokusu.

⁵ Informacije o projektu je moguće pratiti i na društvenim mrežama Facebook i Twitter, na adresama: www.facebook.com/SurfujPametno i <https://twitter.com/SurfujPametno>

Proces vršnjačke edukacije se trenutno odvija u 25 osnovnih škola u 10 crnogorskih gradova. Tokom ovog procesa će biti urađeno oko 200 radionica za oko 4000 učenika ovih škola. Po završetku procesa biće organizovano i međuškolsko takmičenje **I Genius**.

Škole učesnice projekta "Osvoji Internet, surfuj pametno" su: "Meksiko" (Bar), "Srbija" (Bar), "Vuk Karadžić" (Berane), "Vukašin Radunović" (Berane), "Aleksa Bećo Đilas" (Bijelo Polje), "Dušan Korać" (Bijelo Polje), "Marko Miljanov" (Bijelo Polje), "Njegoš" (Cetinje), "Vuko Jovović" (Danilovgrad), "Risto Manojlović" (Kolašin), "Njegoš" (Kotor), "Braća Ribar" (Nikšić), Ivan Vušović (Nikšić), "Luka Simonović" (Nikšić), "Milorad Musa Burzan" (Podgorica), "Štampar Makarije" (Podgorica), "Sutjeska" (Podgorica), "Ivo Visin" (Prčanj), "Veljko Drobnjaković" (Risan), "Drago Milović" (Tivat); kao i škole iz prve faze projekta, i to: "Maksim Gorki" (Podgorica), "Lovćenski partizanski odred" (Cetinje), "Blažo Jokov Orlandić" (Bar), "Ratko Žarić" (Nikšić), Radoje Mitrović (Berane).

7.2. KOMPANIJA "CRNOGORSKI TELEKOM" (T-MOBILE)

Kompanija "Telekom" je sprovela niz tehničkih i drugih mjera usmjerenih na prevenciju i zaštitu djece od zloupotrebe informacionih i komunikacionih tehnologija. Ova kompanija se nije do sada u praksi susrela, direktno ili indirektno, sa problemima koji bi se mogli svrstati u slučajeve eksploatacije djece.

"Telekom" je jedan od osnivača Mobilne Alijanse protiv sadržaja seksualnog zlostavljanja djece. Cilj Alijanse je sprečavanje pojedinaca i organizacija od poslovanja i ostvarivanja profita na račun on line sadržaja o zlostavljanju djece kojima se može pristupiti preko mobilnog telefona. U skladu sa odredbama te internacionalne organizacije, Kompanija blokira pristup sajtovima sa nedozvoljenim sadržajima. Listu takvih sajtova sastavlja specijalizovana organizacija Internet Watch Foundation koja redovno ažurira spisak i dostavlja ga Kompaniji. Isti princip rada u toj oblasti važi i za ostale članice Dojče Telekom grupacije.

Kompanija Telekom u okviru svojih usluga nudi svim korisnicima i Norton Internet Security program, koji između ostalog, ima mogućnost aktiviranja tzv. roditeljske kontrole (Parental Control Management). Na taj način je omogućeno roditeljima da kontrolišu internet sadržaje kojima djeca pristupaju.

Kada je u pitanju zaštita djece od zloupotreba putem Interneta neophodno je naglasiti da je "Telekom", prepoznavši važnost zaštite djece i važnost upoznavanja roditelja sa svim opasnostima kao i svim načinima sigurnog korištenja internet, u okviru svog sajta izdvojio posebnu stranicu koja se odnosi upravo na Zaštitu djece od zloupotreba putem interneta⁶. Ova stranica, između ostalog, sadrži informacije o vrstama zloupotreba djeteta putem interneta i mobilnih telefona kao i praktične savjete kako za djecu tako i za roditelje. Savjeti se odnose na sigurno korištenje chat i blog profila, sigurno korištenje mobilnog telefona kao i savjeti na koji način treba postupiti u slučaju uznemiravanja. Informacije koje sadrži ova stranica su usmjerene na upoznavanje prije svega roditelja o svim mogućnostima zloupotrebe, a uz to sadrži praktične savjete na koji način da razgovaraju sa djecom kao i na koji način da ih najsigurnije zaštite.

⁶ posebna strana Za roditelje: <http://www.telekom.me/za-roditelje.nspj>.

7.3. NVO "DJECA PRIJE SVEGA "

Organizacija "**Djeca prije svega**" je udruženje stručnih radnika različitog profila sa znanjem i iskustvom iz oblasti socijalne i dječije zaštite, koja je osnovana 2003. godine kao nevladina, neprofitna i nestranačka organizacija. Misija organizacije je unaprijeđenje kvaliteta života djece u Crnoj Gori kroz promociju, javno zastupanje i zaštitu njihovih prava.

Prema stavovima predstavnika ove organizacije nevladin sektor je , u cilju zaštite interesa djece i unapređenja njihovih prava, dužan da preventivno upućuje djecu na rizike, načine samozaštite i zaštite kroz kampanje za širenje svijesti javnosti o problemu zloupotrebe djece putem interneta kao i kroz implementaciju edukativnih programa. NVO "Djeca prije svega" je u svom dosadašnjem radu sprovodila određene aktivnosti u cilju zaštite djece od zloupotreba putem interneta. Aktivnosti su se odnosile na upućivanje djece kako na opasnosti sa kojima se mogu suočiti prilikom korišćenja interneta, mobilnog telefona i drugih savremenih tehnologija, tako i u načine samozaštite i zaštite, kao i pružanje podrške u tom pravcu roditeljima i drugim odraslim licima koja brinu o djeci. Organizacija je 2011 godine sprovela Istraživanje o bezbjednosti djece na internetu i objavila brošure o bezbjednom korišćenju interneta (za djecu i odrasle).

Prema njihovom mišljenju u cilju najefikasnije zaštite djece od zloupotreba putem interneta neophodno je da informisanje i edukovanje djece i šire javnosti i to u kontinuitetu. Prije informisanja i edukovanja djece i šire javnosti neophodno je uspostaviti sistem prijavljivanja, otkrivanja, zaštite, kažnjavanja, službe odgovorne za postupanje, podršku i pomoć, uključujući i odgovornost za nepostupanje. Takođe, predstavnici ove organizacije, smatraju neophodnim da Institucije sistema, kao subjekti koji su dužni da rade na zaštiti prava djeteta od svih oblika zlostavljanje i eksploatacije, moraju unaprijediti saradnju sa nevladinim sektorom i koristiti kapacitete , rezultate i dobre prakse nevladinih organizacija.

Osim toga, u cilju efikasnije zaštite mora se istaći uloga roditelja i drugih odraslih kroz preventivni rad sa roditeljima i odraslima koji brinu o djeci (informisanje i savjetovanje, npr. upoznavanje sa programima koji su napravljeni tako da prepoznaju sadržaj web stranica koji bi mogao da bude štetan za mlade korisnike, sa ciljem sprječavanja djeteta da posjećuje neprimjerene web-sajtove i dr.).

VIII OCJENA STANJA I PREPORUKE ZAŠTITNIKA

U pravnom sistemu Crne Gore zaštita djece od svih oblika zlostavljanja, zloupotrebe i iskorištavanja garantuje se mnogim pravnim normama. Ustav Crne Gore, prije svega, djeci garantuje posebnu zaštitu od svih oblika iskorištavanja i zlostavljanja. Osim toga krivično zakonodavstvo, porodični zakon i zakoni iz oblasti obrazovanja i dr. djeci garantuju zaštitu od svih oblika nasilja i zloupotrebe. Takođe, na nivou države usvojena je Strategija o zaštiti od nasilja koja reguliše pravce djelovanja, između ostalog utvrđujući i pravce djelovanja u oblasti zaštite djeteta od svih oblika nasilja. Međutim, strategija samo deklarativno garantuje djeci zaštitu od svih oblika zlostavljanja i zanemarivanja, ali ne sadrži precizno definisane aktivnosti na suzbijanju ove pojave. Zaštitnik smatra da bi se strategijom morali utvrditi pravci djelovanja kada je u pitanju zaštita djeteta od svih oblika zlostavljanja i iskorištavanja pa i iskorištavanja putem interneta.

Prihvatanjem međunarodnih dokumenata Crna Gora se obavezala da će svoje nacionalno zakonodavstvo uskladiti sa preporučenim standardima što je i urađeno kroz reformu krivičnog zakonodavstva. Krivični Zakonik (kroz odredbu člana 211), inkriminiše različite nedozvoljene radnje koje obuhvataju zloupotrebe djece putem interneta. Međutim postojeća legislativa koja je u primjeni eksplicitno ne određuje pojam i definicije "sextinga" , "gorooming" i "cyber bullying" u skladu sa međunarodnim standardima i praksom.

Imajući u vidu rezultate ovog istraživanja, posebno rezultate sprovedenih fokus grupa sa djecom, roditeljima i profesionalcima, može se zaključiti da ni profesionalci kao ni djeca i njihovi roditelji ne prepoznaju pojmove "sextinga" , "gorooming" i "cyber bullying" niti im je bliska ova terminologija, iako je ona uobičajena u međunarodnom pravu i praksi. Zaštitnik smatra da ova činjenica upućuje da bi bilo neophodno, makar u strateškim dokumentima, koji se odnose na pitanja zaštite djece od nasilja, zlostavljanja ili eksploatacije uvesti ove pojmove kao i neophodne definicije istih, kako bi oni postali prihvaćeni u stručnoj i u široj javnosti. Osim toga, Zaštitnik je mišljenja da bi, u cilju potpunog usaglašavanja Krivičnog zakonodavstva sa prihvaćenim međunarodnim obavezama , bilo neophodno uvesti novo krivično djelo kojim bi se inkriminisale radnje usmjerene na vrbovanje djeteta putem savremenih tehnologija.

Na osnovu analize rezultata koji su prikupljeni putem Upitnika, Zaštitnik konstatuje da je na teritoriji Crne Gore u 2011. i 2012. godini ukupno registrovano četiri slučaja eksploatacije djece putem interneta i to dva slučaja prikazivanja pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječje porografije, jedan slučaj sextinga i jedan slučaj cyber – bullinga. Slučaj sextinga registrovan je u Nikšiću dok su ostali slučajevi zabilježeni u Bijelom Polju. U sva četiri slučaja žrtve su maloljetne osobe ženskog pola, a u jednom slučaju sexting učinilac je takođe maloljetna osoba. Zaštitnik takođe konstatuje da se podaci dobijeni od različitih državnih organa (centri za socijalni rad, uprave policije, osnovni sudovi, osnovna državna tužilaštva) u potpunosti poklapaju. Međutim stiče se utisak da je prijavljivanje slučajeva zloupotrebe djece putem savremenih informacionih tehnologija rijetkost tj da u malom broju slučajeva dospiju pred nadležne organe. Ovaj podatak navodi na mišljenje da u Crnoj Gori , još uvijek, ne postoje efikasni mehanizmi prijavljivanja, otkrivanja, zaštite, kažnjavanja niti službe odgovorne za postupanje, podršku i pomoć. Ovoj konstataciji idu u prilog informacije dostavljene od strane Uprava policije, a koje se odnose na postojanje velikog broja, uglavnom, usmenih prijava na različite zloupotrebe putem interneta (otvaranje lažnih profila, zloupotrebe podataka, prijetnje, uvrede). Prema mišljenju Uprave policije, građani odustaju od pokretanja postupka kada saznaju za praksu djelovanja i procedure postupanja od strane nadležnih organa. Osim toga, i sami profesionalci ističu da kada je u pitanju zloupotreba sadržaja koji ima pornografsku konotaciju i djeca i roditelji se često srame zbog toga te je, prema njihovom mišljenju, to jedan od razloga neprijavlivanja ove vrste zloupotrebe.

Istraživanja koja su sprovedena od strane Institucija Ombudsmana iz regiona ukazuju da ni u zemljama u okruženju ne postoji znatno veći broj prijavljenih i procesuiranih slučajeva zlopotrebe djece putem interneta u odnosu na Crnu Goru (Istraživanje Pokrajinskog Ombudsmana Vojvodine 14, Istraživanje Ombudsmana Bosne i Hercegovine 6). Ovo ukazuje da ovaj problem i fenomen zlopotrebe djece putem interneta, još uvijek, nije prepoznat od strane društva i sistema i ako je u poslednje dvije godine Europol uhapsio više od 300 osumnjičenih pedofila koji su identifikovani u 30 zemalja, kao i da je prepoznato preko 200 djece žrtava koji su sklonjeni na sigurno mjesto.

Da su djeca nerijetko izložena zlopotrebama putem interneta pokazuju rezultati istraživanja, tako je npr. svako 4 dijete primilo poruku pornografskog sadržaja, a djeca učesnici fokus grupa poznaju najmanje jedno dijete iz svog okruženja koje je doživjelo neku vrstu neprijatnosti na društvenim mrežama. Rezultati istraživanja su pokazali da su djeca nerijetko u situacijama koje predstavljaju rizik od zlopotrebe putem interneta, što potvrđuju rezultati Istraživanja nevladinog sektora prema kojem svako četvrto dijete navodi da im tokom Internet druženja postavljaju sledeća intimna pitanja: u vezi seksa, ljubljenja i ličnih iskustava (35%), odjeće koju nose (22%) i upućivanje poziva na susret i/ili seks (20%), da su djeca u 16,0% slučajeva navela da je osoba koju su upoznali putem Interneta tražila da se slikaju ili snimaju na seksualni način, ali da to ipak nijesu učinila. Svakom četvrtom ispitaniku je osoba koju je upoznao preko Interneta (chat, forum, blog...) poslala sliku bez odjeće.

Pored zlopotreba koja se odnose na seksualno utznemiravanje, istraživanja pokazuju da su djeca žrtve i drugih zlopotreba i neprimjerenih radnji. Prema rezultatima fokus grupa koje je sproveo Zaštitnik djece ističu verbalno nasilje i nasilnu komunikaciju putem interneta kao nešto što ne smatraju lošim i nedopuštenim već smatraju da je putem interneta takav vid odnosa prihvatljiv. Osim toga, djeca na fokus grupama su komentarisala fenomen zakazivanja tuča. Zaštitnik smatra da vršnjačke svađe i tuče nisu novitet i da ih je bilo i prije ekspanzije informacionih tehnologija, međutim internet je postao moćno sredstvo kojim se djeca mnogo lakše povezuju a informacije šire u djeliću sekunde. Upravo zbog toga je organizovanje vršnjačkih sukoba i fizičkih obračuna postalo mnogo jednostavnije, a uz „opravdanu“ nasilnu on line komunikaciju, neprijateljstva među djecom su postala mnogo dublja i surovija.

Ovakva situacija ukazuje da i pored svih aktivnosti koje su preduzimate od strane nadležnih organa ne postoji koordinirana saradnja niti utvrđeni pravci djelovanja u cilju prepoznavanja problema i njegove identifikacije kao i uređivanje mehanizama zaštite. Neophodno je angažovanje različitih subjekata (vladin sektor, nevladin sektor, civilni sektor) u cilju edukacije djece o načinima korištenja interneta i upoznavanja sa svim zlopotrebama i opasnostima koje vrebaju na internetu. Međutim, stiče se utisak da između ovih organa ne postoji koordinirana saradnja, protok informacija, niti jasno utvrđeni pravci djelovanja u cilju zaštite djece od zlopotreba putem interneta. Međuinstucionalna saradnja i sistemsko djelovanje svih aktera zajedno je polazna osnova za uspješno djelovanje na rešavanje jednog kompleksnog fenomena kao što je zlopotreba djece putem interneta kao i za utvrđivanje efikasnih politika u cilju suzbijanja i sprečavanja različitih vrsti zlopotreba i stvaranja uslova za sigurno digitalno okruženje za svu djecu. Zaštitnik je mišljenja da je neophodno formirati jedinstvenu i sistematičnu bazu podataka o svim slučajevima zlopotrebe djece putem interneta, i to u svim segmentima: od usmenih prijava do procesuiranja slučajeva i preduzetih mjera na zaštiti djece čime bi se omogućilo praćenje ove pojave, kao i bolji protok informacija između različitih organa.

Prema rezultatima sprovedenih istraživanja, može se zaključiti da djeca različitih uzrasta svakodnevno koriste računare i imaju pristup internetu kao i da su veoma sigurna u svoje informatičko znanje kao i korištenje naprednih informacionih tehnologija. Međutim interesantan je podatak, dobijen na fokus grupama, da djeca o svojim radnjama na internetu i o neprijatnim situacijama ipak ne razgovaraju sa

roditeljima. Osim toga, roditelji su takođe nedovoljno informisani o samim načinima zloupotrebe, te samim tim nisu u mogućnosti ni da zaštite svoju djecu. Veoma je zabrinjavajući stav roditelja koji, prema rezultatima istraživanja u 90 % slučajeva, bezuslovno vjeruju svojoj djeci i smatraju da su u potpunosti upućeni u sve radnje i sadržaje koje djeca koriste putem interneta. Imajući u vidu rezultate različitih istraživanja stiče se utisak da djeca ipak nemaju dovoljno informacija o bezbjednom korištenju internet, kao i o vrstama zloupotreba što upućuje da u sklopu obrazovnog sistema, a ni u porodici ne dobijaju dovoljno informacija o tim temama, te se olako upuštaju u tu vrstu komunikacije sa nepoznatima, ne govore sa roditeljima o neprijatnostima i sl.

Kada su u pitanju profesionalci (predstavnici policije, obrazovnih institucija, centra za socijalni rad i sudstva), na osnovu rezultata fokus grupa Zaštitnik smatra da su oni prepoznali sve probleme i ukazali, svako iz svog domena, na razmišljanja djece kao i na stavove roditelja. Zaštitnik je u potpunosti saglasan sa stavom profesionalaca da veliki problem predstavlja to što ne postoje jasne procedure niti ustaljene politike postupanja u slučajevima zloupotrebe djece putem interneta. Osim toga, profesionalci su istakli da veoma često, u okviru svog posla, izbjegavaju preduzimanje određenih mjera iz straha da će ugroziti pravo na privatnost djeteta a i same porodice. Svi ispitani profesionalci su se složili da je porodica, kao osnovna ćelija društva, mjesto gdje se najviše može postići kada je u pitanju suzbijanje zloupotrebe djece putem interneta i to kroz vaspitanje i sticanje povjerenja. Profesionalci su, takođe, mišljenja da se kroz različite socijalne i obrazovne programe može animirati i edukovati dijete kako bi što manje vremena provodilo za kompjuterom. Zaštitnik smatra da je potrebno intenzivirati saradnju između organa i unaprijediti multidisciplinarni pristup rešavanja problema kada je bilo koja vrsta zloupotrebe u pitanju, pa i u slučajevima sumnje da postoji zloupotreba putem interneta.

Istraživanje je pokazalo da je privatni i nevladin sektor prepoznao važnost ovog problema kao i opasnost zloupotreba djece putem internet, te je preduzimao određene aktivnosti u cilju istraživanja ove pojave i zaštite djece. Zaštitnik smatra da je angažovanje civilnog sektora veoma važno kada je u fokusu zaštita djece i unapređenje poštovanja dječijih prava, te je partnerska saradnja vladinog, privatnog i nevladinog sektora neophodna kako bi se postigli kvalitetni rezultati. Projekti koji su sprovedeni u Crnoj Gori na temu zaštite djece od zloupotreba putem interneta su još jedan u nizu pokazatelja važnosti ove teme i prepoznatljivosti problema od strane različitih subjekata. Zaštitnik konstatuje da su angažovanja mobilnih kompanija u oblasti zaštite djece veoma pohvalna. Prikupljanje mišljenja i stavova od djece kao direktnih korisnika kao i savjetovanje roditelja u cilju kvalitetne zaštite djeteta od svih oblika zloupotrebe su pokazatelji da je privatni sektor prepoznao problem i da različitim aktivnostima pokušava da isti riješi, a sve u cilju bezbjednijeg odrastanja naše djece. Kada su u pitanju NVO, Zaštitnik konstatuje da su veoma dobri rezultati koji su postignuti u polju zaštite djece od zloupotrebe putem interneta. Prije svega veoma je dobro i pohvalno interesovanje i angažovanje nevladinog sektora u ovom polju kao i intezivna saradnja sa drugim subjektima u cilju zaštite djece od zlostavljanja i eksploatacije. Posebno se ističu angažovanja NVO "Djeca prije svega" koja je sprovodila istraživanje o iskustvima djece vezanim za korišćenje Interneta, mobilnog telefona i drugih savremenih tehnologija i u okviru njega sačinila promotivni materijal kako za djecu tako i za roditelje u cilju podizanja svijesti i edukacije o sigurnim načinima korištenja interneta. Osim toga, NVO "Djeca prije svega" u okviru svog djelovanja na zaštit djece ima besplatnu telefonsku liniju za djecu „Povjerljivi telefon“ kao prvu savjetodavnu liniju za djecu kojom obezbjeđuju pravo djeteta da dobije informacije, da bude saslušano i njegovo mišljenje uvaženo, kao i povjerljive mehanizme za prijavljivanje zlostavljanja. Međutim, Zaštitnik je mišljenja da organizacije koje se u okviru svojih ciljeva bave unapređenjem zaštite djeteta nisu dovoljno prepoznate od strane društva i društvenih aktera. Stiče se utisak da sami nadležni organi ne koriste, u dovoljnoj mjeri, postignute rezultate niti kapacitete nevladinog sektora u cilju unapređivanja položaja djeteta i njegove zaštite od zloupotreba putem interneta. Zaštitnik smatra da se ovom problemu moraju posvetiti svi oni koji rade sa djecom i za djecu, svako pojedinačno u okviru svojih nadležnosti i svi mi zajedno u cilju postizanja što boljih rezultata koji

će se ogledati u stvaranju sigurnog virtualnog okruženja za našu djecu i suzbijanja zloupotreba putem interneta.

PREPORUKE ZAŠTITNIKA

Imajući u vidu navedeno Zaštitnik smatra da je u najboljem interesu djeteta i u cilju stvaranja sigurnijeg virtualnog okruženja za djecu neophodno da:

Ministarstvo pravde:

- ❖ Preduzme potrebne mjere na iniciranju usaglašavanja Krivičnog zakonodavstva, u dijelu koji se odnosi na zaštitu djeteta od zloupotreba putem informacionih tehnologija, sa međunarodnim obavezama i standardima međunarodnog prava.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja:

- ❖ U strateškim dokumentima, koji se tiču djece, utvrdi pravce djelovanja i mehanizme postupanja u dijelu zaštite djece od različitih oblika zloupotreba sa posebnim akcentom na zloupotrebu i eksploataciju putem interneta.
- ❖ Preduzme radnje i mjere potrebne za jačanje službi i servisa socijalne i dječije zaštite u cilju prepoznavanja i zaštite žrtve ili djeteta koje je u riziku od zloupotrebe ili eksploatacije putem interneta.

Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo rada i socijalnog staranja

- ❖ Preduzmu radnje i mjere na uspostavljanju jedinstvene i sveobuhvatne baze podataka o slučajevima zloupotrebe djece putem interneta.

Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije

- ❖ Preduzme radnje i mjere na uspostavljanju koordinirane saradnje između resornih organa u cilju utvrđivanja efikasnih politika i zajedničkog djelovanja na suzbijanju i sprečavanju različitih vrsti zloupotreba djece putem interneta.
- ❖ Preduzme radnje i mjere na unapređenju saradnje sa nevladinim organizacijama u cilju zajedničkog djelovanja i karišćenja kapaciteta i dobrih praksi nevladinog sektora.

Ministarstvo prosvjete i sporta

- ❖ Obezbjedi kontinuiranu edukaciju djece od najranijeg uzrasta o sigurnim načinima korištenja interneta kao i svim vrstama zaštita od zloupotreba putem interneta, putem uvođenja nastavnog predmeta informatike u najranijem uzrastu u obrazovni sistem.
- ❖ Obezbjedi kontinuiranu edukaciju nastavnika i jačanje psihološko pedagoških službi u cilju efikasnog prepoznavanja zloupotreba djece putem interneta kao i pružanja efikasne zaštite djetetu (potencijalnoj) žrtvi zloupotrebe i eksploatacije putem interneta.
- ❖ Preduzme radnje i mjere na sprovođenju kampanje u cilju podizanja svijesti stručne i šire javnosti o zloupotrebama djece putem interneta i sigurnim načinima korištenja interneta od strane djece.

U sprovođenju istraživanja i izradi izvještaja „Zloupotreba djece putem interneta“ su učestvovali:

Nevenka Stanković

Zamjenica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Duška Šljivančanin

Savjetnica u Instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Doc.Dr.Velimir Rakočević

Profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore

Radiša Šćekić

Psiholog

Zoran Jovović

Sociolog

Izdavač:

Instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Za izdavača:

Šučko Baković, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore

**Istraživanje i izvještaj o
Zloupotrebi djece putem interneta
su sačinjeni uz stručnu i finansijsku podršku
Save the Children-a.**

